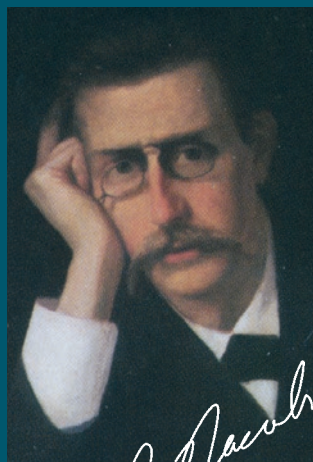

JACOBSENIANA

SKRIFTER FRA J. P. JACOBSEN SELSKABET

J. P. Jacobsen.

JACOBSENIANA

Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet

Nr. 15, 2021

Udgiver:

J. P. Jacobsen Selskabet, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted
samt Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet,
Langelandsgade 139, 8000 Århus C

Redaktion:

Jørn Erslev Andersen og Svend Sørensen

Dtp:

Karin S. Fredsøe, Tilde Grafisk

Tryk:

Trykkeriet Friheden

Oplag:

250

© J. P. Jacobsen Selskabet og forfatterne

ISBN 978-87-88945-76-8

Gratis for medlemmer af J. P. Jacobsen Selskabet.

Kan i begrænset omfang rekvireres ved henvendelse til J. P. Jacobsen
Selskabet, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted

Elektronisk udgave på J. P. Jacobsen Selskabets hjemmeside:
www.jpjselskabet.dk

FORORD

Jacobseniana nr. 15 er smittet med coronavirus. Men bare rolig, husk at spritte hænder, så sker der ikke noget. Netop på grund af pandemien måtte J. P. Jacobsen Selskabets generalforsamling i 2020 flyttes, og derfor blev det ikke muligt at afholde et større offentligt foredrag i den forbindelse. I nødens stund trådte Else Bisgaard fra bestyrelsen til og causerede over J. P. Jacobsens novelle »Pesten i Bergamo«. I let bearbejdet form bringes hendes indlæg som den første artikel med titlen »Klokken i Bergamo – og Pesten«. Else Bisgaard er lektor i dansk og religion ved Thy-Mors HF & VUC.

Else Bisgaard kommer langt omkring i sin artikel til både Boccacios »Decameron« og Albert Camus' »Pesten«. Den næste artikel følger samme tema, men med fokus på billeder, især Gudmund Hentzes illustrationer til »Pesten i Bergamo«. Forfatteren er Jørn Erslev Andersen, der er lektor i æstetik, kultur og litteratur ved Aarhus Universitet.

»En samlers bekendelser« har Nils Torsten Serritzlew-Petersen kaldt sin artikel om fascinationen ved at samle på ting, ikke mindst relateret til J. P. Jacobsen. Han har været medlem af J. P. Jacobsen Selskabet så længe, at vi er på fornavn med ham og kalder ham Torsten. Han stammer fra Thy og er student fra Thisted Gymnasium. Har lærereksamen fra Marselisborg Seminarium og er cand. pæd. (biologi) fra Danmarks Lærerhøjskole. Torsten har været lærer ved Vaarst Skole, Sindal Real-skole og Skelhøjeskolen i Ebeltoft.

Jacobseniana har modtaget en interessant artikel fra Dean Guarnaschelli, der er tysklærer i New York. Han taler dansk, og på St. John's University (Queens/New York City) forsker han i Lydia Baers studier fra 1938-39 i J. P. Jacobsen. Vi bringer artiklen på engelsk med et efterfølgende dansk resumé og en kort præsentation af forfatteren.

Jacobsens litteratur trækker spor i mange retninger. Billedkunstner og underviser Thomas Wolsing viser med et eksamensprojekt for en

hf-klasse, hvordan J. P. Jacobsen fortsat kan indgå i ungdomsuddannelserne på et tværfagligt grundlag. I artiklen »En lille sansehave...« beskriver Wolsing, hvordan han i faget billedkunst har arbejdet med udvalgte digte af Jacobsen og ladet dem inspirere eleverne til at lave skitser til byrumsprojekter på en bestemt lokalitet i Thisted. Projektet er nok lokalt forankret, men ideen kan sagtens bruges andre steder også.

Else Bisgaard har overlevet »Pesten i Bergamo« og fået tid til at anmelder Per Jacobsens nye bog *J. P. Jacobsen, Liv og efterliv*. Bogen er udgivet på forlaget Historia med støtte fra Velux-fonden.

Til slut er vi så heldige at kunne bringe en artikel, der sammenligner J. P. Jacobsen og Johs. V. Jensen. Dette grundige arbejde er udført af Aage Jørgensen, der er cand.art. fra Aarhus Universitet 1966 og siden 2002 lektor emeritus. J. P. Jacobsen Selskabet udgav i 2016 hans bibliografi om J. P. Jacobsen med et supplement i *Jacobseniana* nr. 13.

Redaktionen

Else Bisgaard

Klokken i Bergamo – og Pesten

Selv om teksten er let bearbejdet, bærer den fortsat præg af, at den er udarbejdet som forlæg til et mundtligt causeri, der blev afholdt ved J. P. Jacobsen Selskabets seneste generalforsamling.

Byen Bergamo sydøst for Milano vil ikke rigtig slippe os i dette mærkværdige år. Der er noget, som klæber til byen. Bergamo som epicenter, Bergamo som Europas Wuhan, Bergamo med de overfyldte hospitaler, ligtransporterne ud af byen, Bergamo som efterhånden ikonisk lokation for den raserende pandemi.

Der er noget, som klæber til Bergamo.

I tårnet ved det gamle rådhus i det gamle Bergamo, oprindeligt opført i 11-1200-tallet (senere ombygget), hænger en stor klokke. Der er naturligvis flere klokker i de store kirker i byen, men denne klokke er noget særligt. Synes jeg.

Af en eller anden grund slog denne klokkes lyd nærmest benene væk under mig for få år siden, da vi var på en tur derned, og jeg sad ved det spartanske hotelværelses prunkløse gitterkurv og kiggede hen over byens tage – fra 4. sal.

Lyset i gaderne var svagt og lod skygger danse på en særlig måde i det sydlandske mørke. Klokken blev 22, og så lød denne særlige klokke pludselig – med en tung, kompakt, dyb og mørk rungen. En svag efterklang runder hvert slag af og giver tid før næste slag. Den insisterer på at blive hørt og indtager byens rum med en uigendrivelig tyngde. Lader sig under ingen omstændigheder overhøre – slet ikke kl. 22 om aftenen, hvor en-dags-turisterne har forladt gamle Bergamo med kabelbanen og er draget tilbage til hotellerne i det nye Bergamo eller til Milano – en 40-50 km nordvest på (1 time med toget). I det hele taget er det bedst at

være i disse vidunderlige italienske middelalderbyer om aftenen, når alle (de andre) turister er væk.

Men klokken: Det er som om der i dens lyd er indlejret alle de tider, som er kommet og er gået. I århundreder har den slået sine tunge slag og samlet tiden op. Den knytter en tråd tilbage gennem århundreder.

Sådan må den også have lydt i middelalderen – og sådan må digteren og forfatteren J. P. Jacobsen have hørt den, da han var i Bergamo i september 1873.

Han var på sin første af i alt tre rejser sydpå med Italien som mål. Han var 26 år gammel. Født i Thisted i 1847 – og han var midt i en lovende naturvidenskabelig karriere – studerede naturvidenskab / botanik ved Københavns Universitet, men slap senere disse studier for at hellige sig digtningen. Han var på vej med den første oversættelse af Darwins værker og han havde modtaget universitetets guldmedalje for en afhandling om grønalger (desmidiacéer).

På denne rejse til Italien var han i følge med vennen Edvard Brandes og dennes unge hustru Harriet. Det var deres bryllupsrejse (jeg ved ikke, hvordan det har været at være 3. hjul i dén vogn – men venner var de.)

Edvard Brandes skriver bl.a.:

Paa denne Rejse var Jacobsen fra Morgen til Aften ungdommeligt og begejstret ivrig for at se alt Seværdigt. Det er sandt som han nævner i et Brev, at der ikke var det lille Billede i den fjærneste Krog af et Galleriværelse, som ikke blev omhyggeligt betragtet. Da Jacobsen var færdig med Rejsen, kendte han alle betydelige gamle italienske Maleres Stil meget nøje. Rejsen til Parma blev foretaget alene for at studere Correggio, hvis Værk jo kun kan ses dér...

Selv skrev den unge Jacobsen i et brev hjem til forældrene i Thisted (dateret 16.9. 1873) om besøget i Bergamo, og at han havde smagt bergamotter i en dessert:

Derfra tog jeg til Bergamo, de berømte Bergamotters Hjemstavn... jeg fik dem til Dessert et Par Gange. Byens dejlige Beliggenhed og et lille godt Billedgalleri, rigt paa Billeder af Moroni – fik Tiden til at gaa hurtigt...

Men ak. Det var også på denne rejse, han blev syg og i Venedig og

senere i Firenze fik de første tegn på brystsygen, tuberkulosen, som han døde af i 1885.

Han var videnskabsmand, iagttagende, registrerende, interesseret – men det blev som digter og forfatter, han »slog igennem«, og som han huskes for. Med det videnskabelige menneskesyn indbygget i sin litteratur. Han beskrives ofte i litteraturhistorien som naturalist.

En forfærdelig novelle

Besøget i Bergamo må have »overvintret« i ham i flere år – som en inspiration, en ide undfanget under indtrykkene fra rejsen!? I hvert fald skrev han senere novellen »Pesten i Bergamo«, som blev udgivet første gang i 1882. Så der går altså nogle år fra besøget i byen, og til novellen blev skrevet.

Det er dybest set en forfærdelig novelle! »Pesten i Bergamo« med »gal-skab fløjtende i alle kroge« som Fr. Nielsen citerer Jacobsen for selv at have skrevet en gang. En novelle, der som så meget af det Jacobsen skrev, fascinerede og provokerede samtiden og blev en del af det moderne gennembruds litteratur (1870-1890).

Et velkendt billede af Erik Henningsen viser Jacobsen læse novellen højt i foreningen »Bogstaveligheden«. Billedet er en konstruktion, malet i 1910, men her er de alle: Det moderne Gennembruds tænkere og kunstnere – Brd. Brandes, Krøyer, Drachmann, Zahrtmann, Gjellerup, Anker, osv. og Jacobsen med de tynde ben viklet ind i hinanden, den magre krop, pincenez'en, moustachen...

Et kort resumé af novellen lyder således:

Allerede med indledningen bringes vi på sporet af noget skæbnesvangert. Det lyder sådan: *Der var Gammel-Bergamo oppe paa Toppen af et lavt Bjærg, i Hegn bag Mure og Porte, og der var det nye Bergamo nede ved Bjærgets Fod, aabent for alle Vinde...*

Oppe i Gammel Bergamo har de altså været beskyttede af »Hegn og Mure«, mens den nye by ligger åbent og tilgængelig. »Hegn og mure« skal vise sig at blive et problem og ikke en beskyttelse. For byerne

rammes af pest: Pesten »greb frygtelig om sig« dernede, mange døde, eller de flygtede. Borgerne i Gammel-Bergamo prøver at redde sig ved at brænde den nye by af. Men de kan ikke flygte fra byen og pesten, for de har ingen steder at flygte hen.

Så borgerne i Gammel Bergamo må blive deroppe – henvist til sig selv og hinanden og pestdøden. I begyndelsen opfører menneskene sig pænt og civiliseret, følger myndighedernes påbud, forsøger at rense luften og afhjælpe sygdommen, bevare værdigheden og begrave de døde ordentligt. Men der var ingenting, der hjalp. Denne dystre erkendelse får så borgerne i byen til – ikke blot at resignere – men til at smide al anstændighed og ordentlighed ud og leve i synd og fråseri, vildskab og uterlighed. Blive ligeglade med andre mennesker og give sig sine syndige lyster og vildskab i vold. En mere end almindelig umoralsk adfærd holder sit indtog. Et selvdestruktivt anarki udspiller sig. Det hele er jo lige meget nu: »I dag vil vi æde, thi i Morgen skulde vi dø.«

De syge og døde får lov at ligge døende og døde – og det bliver varmere og varmere, luften står stille, og solen brænder. Krager og ravne og sære fugle med underlige »rovlystne næb«, forventningsfuldt krummede kløer og rolige griske øjne, sidder bare på byens ringmur og venter....

Det er en grusom og dybt ubehagelig skildring af byen, J. P. Jacobsen præsenterer os for. Men efter 11 uger kommer der så en dag på forunderligste vis en stor gruppe mennesker gående ind igennem porten til Gammel Bergamo. Der står, at der er hen ved 600 mennesker – unge, gamle, kvinder, mænd, børn, og gennem beskrivelsen lades man ikke i tvivl om, at det er en gruppe *flagellanter*.

Flagellanter

En Lugt stiger op fra den sammenstuede Hob, af Sved, af Aske, af Vejstøv og gammel Kirkerøgelse. De synger ikke, de taler ikke-heller, blot den samlede trippende, hjardeagtige Lyd af deres nøgne Fødder – sådan står der om dem.

De bærer hvide klædninger, kutter – og blodbestænkede svøber! Og begynder så at synge et miserere (en bodssalme) på vejen ind i kirken,

mens bergameserne er blevet helt stille og har så at sige for en stund indstillet al deres uterlighed.

Vi kender flagellanter som et fænomen fra især middelalderen. Flagellanter piskede og pinte sig selv for at gøre bod og straffe sig selv for på den måde at imødegå Guds straf og så at sige komme Gud i forkøbet og straffe sig selv for sine synder, for kroppens syndige tilbøjeligheder. I middelalderen gik mange flagellanter ind i særlige asketiske broderskaber, som vandrede rundt til byerne og piskede sig til blods, mens de udbasunerede dommedagsvarsler. Det er altså en slags religiøse fanatikere, grebet af den hellige ild, syndsbevidstheden og angsten for Guds straf, dommedag og helvedes ild.

Og det er flagellanter, som i novellen drager ind i Bergamo og konfronterer de gale bergamesere så voldsomt, at de fordrukne borgere i byen efterfølgende bliver aggressive, vrede og truende overfor flagellanterne, der i procession bevæger sig op mod kirkens hovedalter.

En fordrukken slagter fra Bergamo og en halvgammel lille tyksak (står der!) håner både kirken og alteret og holder en narreprædiken, hvor han bruger de groveste udtryk »fulde af utugt og bespottelse«, mens den lille tyksak (der ifølge Jacobsen er »vims og væver og med et ansigt som et flået græskar«) leger degn og responderer med, som der står:

alle de liderligste viser, der drev over Lande.. og han knælede og kniksede og vendte Bagdelen til Alteret og ringede med Klokken, som med en Narrehjælde og slog Hjul om sig med Røgelseskarret; og de andre Drukne laa langs Knæfaldet saa lange de var, brølende af Latter, hikkende af Drik.

Nej, ingen kan som Jacobsen beskrive i detaljer, med overraskende udtryk – så præcise at man ser det tydeligt for sig.

Inde i kirken konfronteres altså de ubeherskede, uterlige og dødsangste bergamesere med de asketiske og selvplagende flagellanter.

Og noget sker...!

Hér kommer novellens højdepunkt. Flagellanterne gribes af et religiøst vanvid, had og hævntrøst over al den forhånelse af Gud, som de ser. Og så begynder de at piske sig selv. Jeg er næsten ked af det, men jeg

ovover at citere et højst ubehageligt sceneri:

Der laa de knælende Række for Række, blottede til Bælttestedet, og svang de braadede Rebknuder mod deres blodstrimede Rygge. Vilde og rasende huggede de til, saa Blodet stod i Stænk fra de hvinende Svøber. Hvert Slag var et Offer til Gud.

Der laa de Række for Række, med Vanvidsfunklende Øjne, med Fraadeskyer for deres Munde, med Blodet rislende ned ad deres Kjød.

Og de som saa paa dette.... dette greb dem; der var et lille Vanvidspunkt i deres Hjærner som forstod denne Galskab.

Så rejser en ung munk sig blandt flagellanterne og holder en prædiken. Han giver en meget salvesfuld fremstilling af Jesu korsfæstelse og refererer sådan set korsfæstelsesberetningen fra evangeliene. Men han giver den en overraskende drejning. For han afrunder nemlig korsfæstelsen med, at Jesus oppe fra sin smertefulde position, naglet til korset, kigger ned på folkemængden under sig og ser al deres elendighed og svig og mangel på medmenneskelighed. Han fortørnes i sit sind over menneskenes fordærvede sind og *saa, at de ikke var Frelse værd.*

Så Jesus river hænder og fødder ud af naglerne i korset, springer ned på jorden, river sin kappe til sig – og med en »konges vrede« (står der) fór han til himmels og »korset stod tomt tilbage«.

Den unge munk, som har holdt denne voldsomme prædiken med en alternativ udgang på korsfæstelsen, konkluderer selv således:

...der er ingen Mægler mellem Gud og os; der er ingen Jesus død for os paa Korset, der er ingen Jesus død for os paa Korset...

Der bliver stille i kirken, da det går op for bergameserne, hvad han har sagt. At de ifølge dette ikke kan regne med tilgivelsen, med frelsen. At munken har sagt, at Gud ikke har forsonet sig med menneskene, sådan som kristendommen hævder.

Og så slutter novellen faktisk dér. Flagellanterne bevæger sig igen ud af kirken oppe i Gammel-Bergamo, mens de fortabte Gammel-bergamesere bare stirrer efter dem. Flagellanterne går ud af byen, ned ad bjerget:

Fjernere blev Sangen; rødt glimted endnu et Banner eller to fra den nye Bys brand sorte Tomt, saa blev de borte i den lyse Slette.

Lige dér slutter Jacobsen sin novelle – sit stykke »pest-litteratur«. Og man står også som læser så sært forladt tilbage.

For hvad handlede dét lige om?

Jeg er ikke i tvivl om, at Jacobsen, der jo kendte sine klassikere og læste imponerende mængder af litteratur af alle slags, at han i en eller anden forstand tager sit udgangspunkt i Boccacios »Decameron« fra 1349-51.

Boccaccio beskriver i indledningen til »Decameron« pesten i Firenze i 1348; den pest der ramte Italien så hårdt – og videre ud i Europa. »Decameron« er en rammefortælling, hvor Boccaccio indledningsvis beskriver just pestens indtog i Firenze – og dens mange grufulde konsekvenser. Boccaccio lader så 10 fornemme unge adelige personer (7 kvinder og 3 mænd) rejse ud af byen (det er jo de privilegeredes fordel og mulighed!), og mens de på et højst komfortabelt og behageligt landsted med elegant levevis, venter de på, at pesten er raset ud, fortæller de historier – 10 x 10, altså 100 fortællinger.

(Det er i øvrigt et litterært greb, rammefortællingen som form, som Jacobsen arbejder med i et ufuldstændigt værk »En Kaktus springer ud«, hvor han lader en gruppe unge mennesker sidde en nat for at afvente at Nattens Dronning springer ud. Mens de venter, fortæller de skiftevis historier for hinanden).

Men i denne sammenhæng er indledningen til Decameron det mest interessante, for der er en tydelig intertekstualitet, sammenhæng, mellem Boccacios indledning og så Jacobsens novelle. Jacobsen kopierer ikke Boccacios indledning, men han udfolder det sceneri, som beskrives i Decameron – og så gør han så at sige to ting, der rykker novellen i en anden retning end Boccacios' klassiker.

1. Jacobsen »flytter« scenen for pesten til Bergamo. Måske fordi Det gamle Bergamo deroppe på toppen af det lave bjerg netop er isoleret

og indbyggerne fanget deroppe. Det udgør en grum kulisse, et fængsel hvorfra byens borgere ikke kan slippe. De lukkes inde og henvises til hinanden – og til sig selv.

2. I modsætning til Boccacio, der så at sige rejser ud af byen med de privilegerede og fortæller historier, så bliver Jacobsen inde i »epicentret« (et ord vi lærte det seneste år!) og konfronterer os med dem, der må blive tilbage og må se deres egen død i øjnene, uafvendeligt, umulig at flygte fra. Hvor Boccacio nådigt lader os slippe ud, lader Jacobsen os uden nåde se kendsgerningerne i øjnene:

Han undersøger med denne novelle menneskers reaktioner på mødet med døden; ja, han hævder faktisk – skåret ind til benet – at al civilisation, dannelse, kultur, venlighed og medmenneskelighed blot er en overfladisk facade – et tyndt lag fernis, smurt ud over en primitiv dyriskhed. For de pesttruede bergamesere smider jo al anstændighed og værdighed over bord, da de indser dødens uundgåelighed. De bliver bange, de kaster sig ud i en bestialsk vildskab. De umenneskeliggøres og lever kun for at opnå en smule selvforglemmende nydelse i den tid, der er tilbage.

Hvad blev der af værdigheden og omsorgen for hinanden? Hvor blev Den barmhjertige Samaritaner af?

Så står man med spørgsmålet, om vi da kun er rå og primitive dyr, når vi får skrællet de yderste lag af? Jacobsens særlige greb i denne novelle er, at han lader de fortabte bergamesere møde de fanatiske, religiøst besatte flagellanter. Nihilisme og kontroltab sat overfor religiøst vanvid og selvfornedrelse. Intet af det giver rigtig mening – hverken den ene eller den anden reaktion. De er alle vanvittige – ude af sig selv.

Her ser jeg et bestemt sted i novellen som centralt – nemlig hvor de to grupper står inde i kirken og bergameserne bliver grebet af flagellanternes selvpiskning: *Der var et lille Vanvidspunkt i deres Hjørner, som forstod denne Galskab...*

De forstår hinanden – de er fanatikere, ekstreme, ude af sig selv. Det forstår de hos hinanden.

Jeg ser også den unge munks prædiken i kirken som central. Munken

omskriver evangeliets ord om Jesu død som en soning af menneskers synder til, at Jesus opgav at frelse mennesker og lod dem passe sig selv. Hvis der ingen Jesus er død for menneskets synders skyld og som garant for den ultimative tilgivelse – hvad er der så tilbage?

Hvor blev den tilgivende Gud af?

Dette kan også ses i forhold til Jacobsens egen ateisme. Han kæmpede både indadtil eksistentielt med spørgsmålet om religionen og Guds eksistens. Romanen »Niels Lyhne« (1880) viser netop, at den ateistiske Niels, da han er i sit livs dybeste krise, vender sig til en gud han ikke tror på. For hvor skal mennesket vende sig hen, hvis Gud ikke findes?

Og efter at have oversat Darwin til dansk røg Jacobsen udadtil ud i en gevaldig konfrontation med bannerførerne for kirken (biskop Monrad især), hvor han måtte forsvare det naturvidenskabelige menneskesyn og natursyn. Op imod Monrads fortørnede og sarkastiske indlæg om, at hvis darwinismen havde ret, så skulle vi vel oprette et »Abekatte Akademi« stod Jacobsen lige så velformuleret og med en hvinende skarp pen og forsvarede det darwinistiske og ateistiske menneskesyn.

Men det er ikke enkelt ifølge Jacobsen. Han graver meget dybt i den menneskelige natur i sin litteratur, og han giver ingen enkle svar.

★

I det store og vanskeligt tilgængelige digt: »Arabesk til en Haandtegnning af Michel Angelo« af Jacobsen hedder det:

Hvorfor livet?

Hvorfor døden?

Hvorfor leve, når vi dog skal dø?

Hvorfor kæmpe, når vi ved, at sværdet

dog skal vristes af vor hånd en gang?

Hér formulerer han i enkle vendinger det eksistentielle spørgsmål om mening eller meningsløshed. Livet set i lyset af dødens uundgåelighed. Hvad skal det til for? Måske det allerstørste spørgsmål, vi kan stille os selv og hinanden.

Når vi rammes af epidemier og pandemier (og andre former for katastrofer), bliver det eksistentielle spørgsmål om mening igen og igen aktuelt. Mennesket står rådvildt og efterladt over for en rå og brutal natur, som giver så meget: mad og klæder, sol og regn, men som så pludselig slår over i en uforståelig modsætning og udvikler en dødelig epidemi, som man står magtesløs overfor.

Hvad er så meningen?

Det er vel også et spørgsmål, som er blevet stillet i vores egen aktuelle tid. For her gik vi lige og troede, at vi havde styr på det, at vi behersker naturen. Vi udnytter og misbruger den, javist, men vi behersker den, troede vi, med rationalitet og effektivitet og udvikling!! Og så rammer den os – coronaen, epidemien – og vi bliver vidner til, at naturen endnu en gang viser sig os overlegen. Så gik menneskets overlegenhed, kontrol og rationalitet pludselig fløjten. Og de store ledere tager (næsten alle sammen) mundbind på og forsøger at vise, at de har kontrol over situationen og lægger store planer, så det aldrig sker igen.

Kierkegaard

For den uomgængelige Søren Kierkegaard gjaldt det om at være sig sit ansvar bevidst, blive et selv i etisk ansvarlighed ved at vælge det liv, man nu en gang har fået. Gennem *valget* træder man i karakter som sig selv og står i yderste position til ansvar over for Gud som en ydre instans, der giver tilværelsen mening, mål og retning. Men Kierkegaards svar på spørgsmålet om mening – nemlig Gud – kunne Jacobsen altså ikke rigtig bruge ud fra et ateistisk synspunkt.

Jacobsen fremstiller vel et temmelig pessimistisk (og dystopisk) menneskesyn i »Pesten i Bergamo«: mennesket *er* et dyrisk væsen lige under den polerede facade. Dermed er spørgsmålet om livets mening et såre smertefuldt punkt, fordi vi som de eneste dyr kan reflektere over det og erkende, at vi skal dø, indse meningsløsheden.

Sisyfosmyten

Den franske filosof og eksistentia­list Albert Camus (1913-1960) gav med sin udlægning af myten om Sisyfos et billede på tilværelsens meningsløshed – eller absurditet. Sisyfos er straffet af guderne, fordi han nægtede at adlyde dem. Guderne straffer ham med, at han skal trille en kæmpe­sten op ad et bjerg, men hver gang han med m​øje har skubbet stenen op, triller den ned igen. Og så må han atter lægge ryggen til stenen og skubbe. Bli'r aldrig færdig. En metafor for et liv der er uden mål og indhold.

Hvad gør Sisyfos da i Camus' udlægning? Han foretager en mental bevægelse: som Kierkegaard har formuleret det, så vælger Sisyfos sit liv, tager ansvaret på sig og triller stenen op ad bjerget - nu fordi han har valgt det, og det er hans bevidste valg at gøre det. Han tilskrifer det meningsløse liv en mening - uden Gud - men med sig selv som autoriteten. Så ender Sisyfos da med at være en lykkelig mand i betydningen et etisk og selvansvarligt menneske.

Camus (og Sartre) kendes som de store franske eksistentia­listiske filosoffer, hvis livssyn var rammesat af Kierkegaard, men stærkt præget af verdenskrigenes grusomheder. Krigens absurditet bragte dem ud i den opfattelse, at der er ingen Gud, og livet er absurd og meningsløst. Altså må mennesket selv tilskrive sit liv mening og indhold. Camus kredsede om dette tema i al sin litteratur, og her bør vi naturligvis bringe hans roman »Pesten« fra 1947 på banen.

Pesten

Den algierske by Oran danner rammen. Byen rammes af pest med rotterne, der kommer op af kloakkerne, og byen lukkes af for omverdenen. Som et andet Bergamo må de derinde kæmpe deres kamp, afsondret fra omverdenen. Men hos Camus møder vi en række individualiserede karakterer (personer) – i modsætning til Jacobsens Bergamo, hvor personer optræder som kollektive og ansigtsløse masser. I begge tilfælde er personerne dog underlagt en kollektiv skæbne – ingen kan føle sig sikre for pesten.

Jeg ved ikke, om Camus har læst Jacobsen! Men jeg ved, at Jacobsen er

blevet læst af mange af de store forfattere (Thomas Mann, Rilke, Stefan Zweig, sågar Freud). Vi kan i hvert fald konstatere, at også Camus i sin roman undersøger, hvordan mennesker reagerer på dødens uundgåelighed – indespærrede bag murene i en lukket by og ubønhørligt henvist til hinanden.

Romanens hovedperson og fortællerstemme er lægen Rieux, der indædt og uden hvile kæmper mod pesten. Dødtræt fortsætter han med at besøge, diagnosticere og behandle de syge, og undervejs gennemlever han rædselsfulde scener, hvor afmagten over for døden næsten tager det sidste håb fra ham.

Men som Sisufos træffer han det afgørende *valg* og tager sit liv, sin opgave og skæbne på sig. Og gennem fortællingen møder vi en række mennesker, der som Rieux alle kæmper mod pesten.

Det bliver da romanens opmuntrende budskab, at livets absurditet og meningsløshed kan overtrumfes af medmenneskeligheden. Menneskets kamp mod sygdom, angst og død kan blive meningsfuld, hvis man selv vælger og tager ansvaret på sig. Hvis man ser døden og lidelsen i øjnene og lægger en kærlig arm om den, der lider.

Det formuleres mod romanens slutning således:

...samtidig har han af et ærligt hjerte forsætligt taget parti for ofret og ønsket at følge menneskene, hans medborgere, i det eneste de var sikre på at have tilfælles: kærligheden, lidelsen og hjemløsheden. Derfor er der ingen af borgernes bekymringer han ikke har delt, og intet problem, der ikke også har været hans.

Se, det er jo så tæt på det kristne budskab om næstekærlighed som det kan være – uden Gud!

Man har i Camus' roman set pesten som metafor for bl.a. nazismen og enhver form for diktatorisk og despotisk undertrykkelse – hvilket jo passer med den baggrund, han tænkte og skrev på: de store verdenskrige, den tyske besættelse, jødeforfølgelserne. Hele krigens absurditet. Så: pest eller krig eller forfølgelser og udryddelser, undertrykkelse – det er alt sammen uforståeligt og meningsløst. Vi kan tilskrive det meningsløse

en mening gennem omsorgen, hjælpen

Læst op mod Jacobsens Bergamo-novelle så tænker jeg, at Jacobsen lader menneskene stå ulykkelige, uafklarede tilbage. Men Camus lader menneskene tilbage – med den erkendelse at i omsorgen for hinanden og hjælpen kan vi leve med livets meningsløshed og lidelsen – og endda få indhold i vore liv. Netop dette paradoks har Jens Christian Grøndahl spidsformuleret i en artikel i Weekend Avisen i marts 2020 under titlen »Pesten i Bergamo»:

Kun den absurde, men hårdnakkede tro på, at det gode er værd at kæmpe forgæves for, kan holde modet oppe!!!

★

J. P. var glad for livet. Han var dybt optaget af naturen og dens iboende love, dens udtryk. Han elskede skønheden, såvel billederne i de italienske gallerier som roserne hjemme i haven i Thisted – eller grønalgerne i Næstrup Mose for dén sags skyld. Han var æstetisk og stærkt sanselig i sit sprog – han så billeder, og han skrev i billeddannende sprog, så tingene står stærkt og smukt og klart. Med utallige nuancer skrev han skønheden frem – og følelserne. Hans Edvard Nørregaard-Nielsen har om Jacobsen skrevet, at »ingen kan som Jacobsen beskrive alle nuancer af farven grå«.

Men også realist – og bevidst om døden i en ung alder. Han vidste tidligt, at han snart skulle dø, og han døde stilfærdigt, smukt, afklaret og med stor værdighed i hjemmet i Thisted i april 1885 – med sin mor og sin bror omkring sig.

★

Vi snakker vældigt meget om, at et år som dette har vi aldrig oplevet før – men det passer ikke! Historien er fuld af pandemier – og litteraturen er fyldt med fortællinger om pandemier. Vi kunne begynde med 2. Mosebogs beretning om de 10 plager, hvor kvægst Pest og byldepest indgår, eller 3. Mosebog kap. 13 om spedalskhed:

Når et menneske på sin hud får en hævelse, udslæt eller en lys plet, så skal præsten undersøge det angrebne sted...Hvis det drejer sig om en lys hvid plet, skal

præsten isolere den angrebne i syv dage. Den syvende dag skal præsten igen undersøge det angrebne sted; hvis det er uforandret, skal præsten isolere ham yderligere syv dage...hvis det så viser sig, at det er blevet mat, og at angrebet ikke har isoleret sig – skal præsten erklære ham ren; det er udslæt. Han skal vaske sit tøj, så er han ren!!

Altså helt tilbage fra gammeltestamentlig tid har man kunnet diagnosticere og vidst, at isolation/karantæne var et effektivt middel til begrænsning af sygdommens udbredelse. Og gennem århundrederne har pest og pandemier været genstand for refleksioner og bearbejdninger i litteraturen og kunsten.

I 1722 udgav forfatteren Daniel DeFoe (ham med Robinson Crusoe) bogen »Pestens år«, hvori han nøje beskriver pesten i London i 1665-66, set med en fiktiv indbyggers øjne. Det er nærmest mere en beretning, en beskrivelse af pestens hærgen – med både statistikker og dødstal samt hvordan myndighederne gennem isolation, karantæner, påbud og forbud prøver at begrænse smitten.

Den amerikanske forfatter Edgar Allen Poe skrev sin novelle »Den røde døds maske« (1842) om et pestudbrud. En uhyggelig og skræmmende fortælling, som Jacobsen i øvrigt med stor sandsynlighed har kendt og læst (JPJ læste en del af Edgar Allan Poes noveller).

Jeg vil gerne slutte med afrundingen fra Camus' »Pesten« som en påmindelse om, at selv om vi får kontrol over epidemien/pandemien, bacillen, så er den der altid, latent, ikke som en mulig risiko men som en realitet i vore liv. Scenen er hvor pesten har sluppet sit tag, og byen Oran er på vej tilbage til en slags normalitet:

Mens Rieux stod og lyttede til jubelen, der steg op fra byen huskede han på at denne jubel bestandig var i fare. For han vidste hvad denne glade menneskemængde ikke vidste, men hvad man kan læse sig til i bøgerne, at pestens bacille aldrig dør og aldrig forsvinder, at den gennem årtier kan slumre i møbler og linnet, at den venter tålmodigt i stuer, kældre, kufferter, lommeværkløder og gamle papirer, og at den dag måske kommer, da pesten til ulykke og belæring for mennesker påny vækker sine rotter og sender dem ud for at dø i en lykkelig by.

Det er måske dét, klokken i Bergamo minder om med sin ældgamle,

dybe klang. Som knytter tråden tilbage gennem århundrederne. Det er sket før – og det vil ske igen....

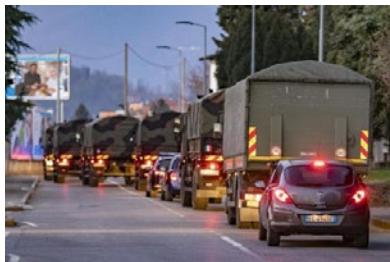
Just derfor skal vi leve nu og være medmenneskelige og værdige i vore liv med hinanden. Lys frem for mørke. Jacobsens bon mot:

»Lys over land. Det er det vi vil!«

Pandemiske sindbilleder

Note om COVID-19-katastrofen i Bergamo i foråret 2020 og Gudmund Hentzes illustrationer til J. P. Jacobsens novelle Pesten i Bergamo.

Da billederne af de lange rækker af kister med ofrene for COVID-19 i den kendte norditalienske middelalderby Bergamo i foråret 2020 hjem-søgte de globale nyhedsmedier i *prime time*, blev J. P. Jacobsens berømte og berygtede novelle »Pesten i Bergamo« med et slag aktuel. Synet af de mange kister på rad og række i haller, hvor de blev desinficeret for senere at blive transporteret ud af byen af militære køretøjer i karavaner, gjorde i uhyggelig høj grad den pandemiske død konkret nærværende for europæere langt uden for Italiens grænser. Til erindring er her fire nøgterne billeder fra corona-katastrofen i Bergamo i foråret 2020.

Det var chokerende på denne direkte måde at blive konfronteret med døden i en moderne verden, hvor død og sygdom i modsætning til tidligere tider ellers er helt og aldeles usynliggjort i hverdagen, i hjemmene og i det sociale liv. Som bekendt er død og livstruende sygdom i løbet af det 20. århundrede i stadig stigende grad blevet gemt væk i klinisk hvidhed og sterilitet på hospitalernes intensivafdelinger eller på plejehjem og hospicer. Ingen undgår døden, men dens tilstedeværelse er og bliver et fortrængt og tabubelagt emne for det moderne vestlige menneske. Uanset livssyn og tro eller mangel på samme.

I kontrast hertil står Jacobsens novelle »Pesten i Bergamo«. Især når den læses under indtryk af den danske billedkunstner Gudmund Hentzes stærke illustrationer i den kunstneriske bogudgave af den, han publicerede i 1921. Jacobsen og Hentze er fælles om at beskrive dødens uundgåelige nærvær og uforudsigelighed i stærke og uforglemmelige tableaubilleder, der på hver deres måde fortolker dens karakter og konsekvenser. De studerede begge indgående middelalderlig kultur og pandemiske pestudbrud som forudsætning for deres litterære og grafiske billedannelser. Dødens uforudsigelighed, vanskelige karakter og nære relation til potentielt vanvid blandt de levende er som bekendt et gennemgående motiv i Jacobsens forfatterskab, tænk på Niels Lyhnes svære død, digtet om »Hervert Sperring« og novellerne »Mogens«, »Et Skud i Taagen«, »To Verdener«, »Fru Fønss« og »Doktor Faust«.

Det er værd at nævne, at Hentzes symbolisme er meget forskellig fra den svæven mellem symbolik og fantasi, vi finder i oliemaleriet »Pesten i Rom« fra 1869 af den franske akademimaler Jules-Élie Delaunay (1828-1891) (Fig. 1), som Jacobsen havde en kopi af hængende på væggen ved skrivepulten i sit hjem. Forskellen er tydelig, når man sammenligner Delaunays maleri med Hentzes rendyrkede symbolistiske maleri »Pesten i Bergamo«, som Museum Thy erhvervede i 2008 (Fig. 2), og som er en uforlignelig symbolsk iscenesættelse af digterfiguren stående med ryggen til beskueren med fortvivlet kropsholdning og gestik ved en åben grav (jf. Laursen 2010 s. 53f. og Erslev Andersen 2016 s. 118).

Fig. 1. Jules-Élie Delaunay (1828-1891), *Pesten i Rom*, 1869, Olie på lærred, Musée d'Orsay, Paris.

J. P. Jacobsens novelle »Pesten i Bergamo« er, hvilket også Else Bisgaard berører i dette nummer af *Jacobseniana*, en voldsom historie om håbløshed og gudstabets vanvid i konfrontation med pest, død, intethed. I novellen udløser den sorte døds hærgen blandt den pestramte bys indbyggere et desperat og orgieagtigt vellevned med grænseløse og gudsfornægtende udskejelser. Der var, som der står i novellen, mange, som »tænkte hos Helvedes Magter at faa den Beskyttelse, Himlen ikke havde villet yde.« Pestrømte borgere blev mishandlet og fordrevet: »Alt hvad der hed Hjælpssomhed eller Medlidenhed var forsvundet af Sindene, Enhver havde kun Tanke for sig selv. Den Syge blev set på som Alles Fjende, og hændte det en Stakkelt, at han faldt om paa Gaden, mat af Pestens første Febersvimmel, der var ikke en Dør, der aabnede sig for ham, men med Spydestik og med Stenkast blev han tvunget til at slæbe sig bort fra de Sundes Vej.« Hentze ledsager citatet med denne illustration:

Et optog med flagellanter og en bodsprædikant indtager byen og dens

*Fig. 2. Gudmund
Hentzes maleri
Pesten i Bergamo.
Museum Thy.*

kirke.

Dets deltagere forsøger med flagellantisk selvpiskeri og en flam-mende bodsprædiken at standse indbyggernes gudløse opførsel, men forgæves, hvorefter det atter forsvinder ud af byen. Tomme, sorte kors symboliserer død og intethed. Dødens gribbe hænger i luften eller luror på tagene. Hverken novellen eller Hentzes illustrationer levner plads til religiøse forsoningstanker i den sorte døds verden.

Gudmund Hentzes bogudgave af »Pesten i Bergamo« er hans anden Jacobsen-udgivelse. I 1909 udgav han en kunstnerisk udgave af *Fru Marie Grubbe* i læderindbundet og guldpræget højformat og med illustrationer. Udgaven i kvartformat af *Pesten i Bergamo* er noget mere markant i udstyr og billedside end udgaven af *Fru Marie Grubbe*.

På forsiden har den en håndkoloreret passionsblomst, og den er sat med en sjælden italiensk antiqua, som er en variation af det latinske alfabet (i modsætning til frakturskrift og gotisk skrift). Skrifttypen er inspireret af Erhard Ratdolt, som var bogtrykker i Venedig 1476-86 og

Familier, bøje Herrer og Fruer, stod ikke tomme tilbage uden blot den mindste Løbedragt!
 Ak, hvor mange mindeværdige Slægter, med vidtfortegnende Linjer og berømte Formuer, sa
 sig ikke nu uden værdig Arving! Hvor mange kraldige Mænd, skønsøe Damer, indliggende
 Ynglinge, hvem selv Galen, Hippokrates eller Æskulap vilde have erklæret for vundne af
 Sundhed, sad ikke om Morgenen og spiste med deres Slægt, Kammerater eller Venner for saa
 at dele Aftensmaaltidet med dem, der alt var gæst bedent!

siden i Augsburg. Det er typisk for Hentze således at hente inspiration fra fortiden, da han forstod sin samtidskultur i et undergangsperspektiv. Samtidig søger han at opnå overensstemmelse mellem novellens historiske ramme og dens typografi. Novellen ledsages af et uddrag fra indledningen til Giovanni Boccaccios *Dekameron*, der omhandler »den gruelige pest«, og som Hentze har medtaget som historisk supplement.

Bogen slutter med en vignette med skæbnegudinderne, der antyder illustrationernes fortolkning af novellens beskrivelse af den sorte død som et historisk skæbnesymbol for åndens og kulturens forfald. Hentzes billeder er bogen igennem spækket med symboler herfor. Illustrationen foran novelletekstens begyndelse viser Guds hånd, der med et svingende sværd rækker ud fra himlen, ned mod Bergamo, og store sorte ådselgribbe flyver rundt med døde menneskekroppe i næb og kløer:

På et af billederne rækker en ligsamler stående på en ligkærre et spædbarn op mod en grib.

Det er kompromisløse billeder, som langt hen ad vejen må siges at være kongeniale fortolkninger af tekstens sprog og litterære scenografi. Hentzes symbolisme – som Jacobsen på ingen måde kan siges at dele – er inspireret af tidsskriftet *Taarnet*, hvori Johannes Jørgensen i februar 1894 hyldede Jacobsen som alle unge digteres forbillede og åndelige vejviser.

Ud over denne kulturelt indflydelsesrige danske symbolisme er Hentze inspireret af prærafaelitterne, som omkring 1850 var en sammenslutning af engelske kunstmalere, der forstod moderne kunst som et forfaldssymptom og derfor revitaliserede malekunsten fra før den florentiske maler Rafael (Raffaello Santi, 1483-1520). Jules-Élie Delaunay undsgade sig tidligt de i samtiden populære prærafaelitter til fordel for inspiration fra de såkaldte quattrocentister, der er billedkunstnere hjemmehørende i 1400-tallets italienske kultur.

Det er tankevækkende på grænsen til det sindsoprivende at læse Jacobsens novelle i dag i lyset af Hentzes kompromisløse illustrationer og mens en hastigt muterende viral pandemi i den grad udfordrer vores livsverden på trods af alskens hypermoderne teknologi, avanceret

medicinsk videnskab og politisk, økonomisk og kulturel globalisering. De nøgterne pressefotos fra foråret 2020 af de lange rækker af kister og lastbiler med ofrene for COVID-19 i Bergamo er nogle af pandemiens hidtil mest ikoniske billeder.

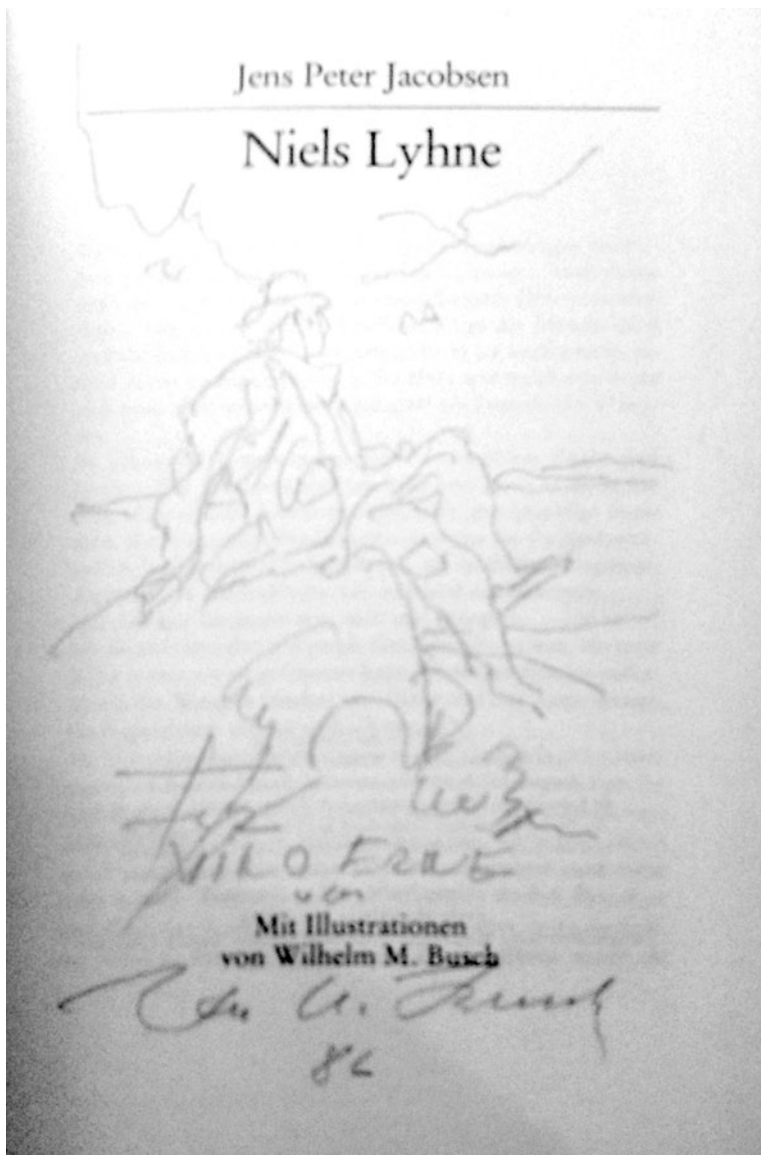
Der er mange og store forskelle mellem den sorte død i middelalderen, Jacobsens novelle, Hentzes illustrative symbolisme og billederne af regulære ligkister på rad og række i Bergamo. Men det er ikke vanskeligt at anskue dem som fælles sindbilleder på det forhold, at menneskenaturen, som var Jacobsens betegnelse for det kødelige, biologiske og driftige menneskes tankeverden, i sidste ende selv er et stykke natur, der altid før eller siden og på godt og ondt må affinde sig med dødens biologisk-evidente uforudsigelighed og det vanvid, det kan afstedkomme. Således lader hovedbudskabet i »Pesten i Bergamo« i regi af Hentzes illustrationer sig uden videre aktualisere i disse pandemiske tiders grå skyggeverdener.

Bibliografi

Jørn Erslev Andersen: »Bag om naturalismen. J. P. Jacobsen i bogkunst, billedkunst og musik«, Anders Ehlers Dam og Gry Hedin (red.): *J. P. Jacobsen og kunsten*, Faaborg Museum/Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2016 s. 113-132.

J. P. Jacobsen: *Pesten i Bergamo*. Illustreret og tilrettelagt af Gudmund Hentze, Selskabet for Grafisk Kunst, København 1923.

Ole Laursen: »Gudmund Hentze (1875-1946)«, *Jacobseniana* nr. 10, Thisted 2010 s. 53-54.

I en tysk udgave af »Niels Lyhne« med tegninger af Wilhelm Busch har jeg en original tegning med dedikation til den tyske journalist og forfatter Nino Erné.

En samlers bekendelser

*Wer nicht die Sonne in die Augen hat
kann die Sonne nicht sehen
Goethe*

Ordene *at samle* og *samlinger* er udsagn, som har en vis betydning for os alle. Tænk blot på de første mennesker, som man i antropologien/etnografien kalder for samlere for senere at udvikle sig til samlere og jægere og derfra videre til, hvor vi er i dag.

Ordet *samling* kan også defineres som en ophobning af ting - en *samling*! Tænk fx på Nationalmuseets samlinger, Rosenborg-samlingerne, AROS' samlinger og Thisted Museums samlinger ikke at forglemme. En *samling* kan så opdeles i kategorier, som igen kan opdeles i underkategorier og så videre, indtil vi ender med det enkelte objekt.

For mit vedkommende er jeg besat af et ejer-gen, som har medført, at jeg har samlinger inden for diverse emner, fx afrikanske masker og Luristan bronzer, der stammer fra en provins i det sydvestlig Iran. Jeg samler også på kunst med kunstmaleren Erik Stæhr-Nielsen som underkategori. I denne forbindelse knytter sig objekter, der kan sættes i forbindelse med Jens Peter Jacobsen (i det følgende JPJ).

Det begyndte i Thy

I min barn- og ungdom gik jeg først i landsbyskolen i Kjelstrup pr. Thisted med Viggo Spang Poulsen som lærer. Senere kom jeg på Thisted Gymnasium med Gunnar Rosholm som rektor, hvor jeg gik fra 1. mellem til 3. g og blev matematisk-naturvidenskabelig student i 1958.

Tidligt blev jeg opmærksom på JPJ. Jeg kom ofte på Thisted Bibliotek. Man kunne simpelthen ikke undgå at stifte bekendtskab med Christen Kold og JPJ.

Mit barndomshjem i Kjelstrup, nedrevet i slutningen af 2020.

Det første, jeg læste af JPJ som dreng/ynghing, var »Et Skud i Taa-gen«, som fangede mig alene ved sin spænding. Senere blev det »Fru Fønss«, som greb mig ved sin sørgmodighed. »Fru Marie Grubbe« tryllebandt mig ved sin seksualitet og »Niels Lyhne« ved sin ateisme. To vigtige emner som nok kan vække/stimulere en ynglings opfattelse af livet. Dertil kom så sproget, som det jo var en nydelse at læse, uden at jeg nok på dette tidspunkt var mig det bevidst. Og dog husker jeg dengang beskrivelsen af naturen og farverne i »Mogens« som noget særligt og lod mig inspirere deraf til en dansk stil i gymnasiet!

JPJ havde et sværmerisk forhold til to kvinder, nemlig henholdsvis Anna Michelsen og Anna von Buchholtz. Disse forhold vil jeg ikke komme ind på her. På samme vis som H. C. Andersen havde et sværmerisk forhold til den svenske sangerinde Jenny Lind, og som Herman Bang havde til Fritz.

Ateismen, sandheden og friheden

»Der er ingen Gud, og Mennesket er hans Profet,« siger Niels til dr. Hjerrild i Jacobsens roman »Niels Lyhne«.

Fra »Im Insel-Verlag zu Leipzig« har jeg en specialudgave nr. 8/20 med et originalt dekoreret omslag udført af den tyske kunstner Schrimpf. Titlen på bogen er »Erzählungen von Jens Peter Jacobsen«. Alt med gotiske bogstaver. Motivet er Fru Fönss i Provence.

JPJ jagtede sandheden, hvilket førte til hans ateisme. Den naturalistiske ateisme er ikke en form for tro, som nogle vil hævde. Ateismen hævder ikke at have svar på spørgsmål, som naturvidenskaben ikke kan besvare. Disse ubesvarede spørgsmål besvares i religionerne med en tro. Søren Kierkegaard afviser fornuften i teologiske spørgsmål. JPJ er i modsætning hertil og bruger fornuften til at afvise troen.

Den amerikanske præsident Thomas Jefferson (1743-1826) (som i 1776 forfattede Uafhængighedserklæringen) havde en drøm/et håb: »De studerende skal ikke være bange for at jagte sandheden, hvor end den fører hen«. Samme ånd som i JPJs tanker. Og så kan man ikke undlade at tænke på Niels Steensen (1638-1686) med det latinske navn Nicolaus Steno:

»Skønne er de ting, vi ser,
skønnere er de, vi forstår,
men allerskønnest er de, som vi ikke fatter.«

Sprog og stil

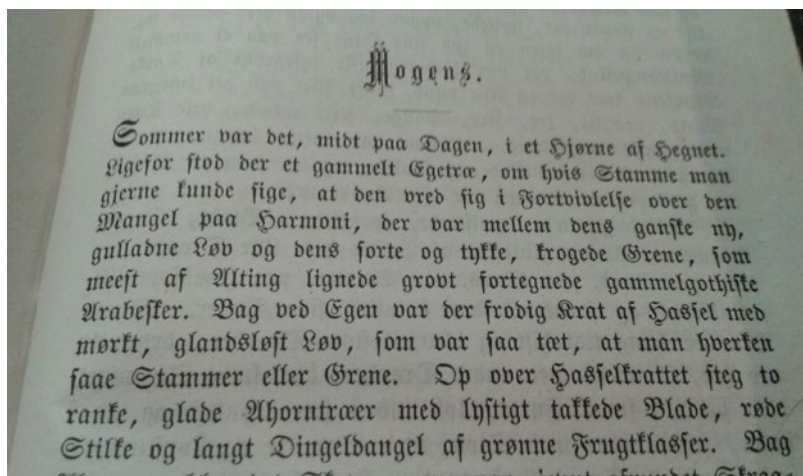
»Sommer var det; midt paa Dagen; i et Hjørne af Hegnet«.....

Således starter JPJs forfatterkarriere i »Nyt dansk Maanedsskrift« (NdM) i februar 1872. Tidligere i 1870 havde han skrevet artikler til NdM. Det var artikler omhandlende biologiske emner som „Bevægelse i planteriget«, artikler om Charles Darwin og oversættelser af Darwins bøger. JPJ havde ikke den religiøse tro om verdens skabelse med Adam og Eva og lignende fortællinger om jordens og livets opståen. Men med Darwins lære fik han en intellektuel forståelse af evolutionen.

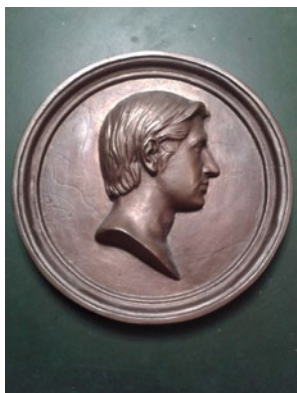
JPJ siger ganske vist, at med Darwin forsvinder underets poesi, men der er også poesi i den nye erkendelse. Der er en undren og forundring over evolutionen (jvf. Niels Steensen).

»Sommer var det.....«. Man studser over sætningsopbygningen, sprogtonen og overraskes over den sproglige stil, som er ganske særegen. Som læser af JPJ ved man straks, hvem forfatteren er. Han har helt sin egen specielle stil. Han var sig bevidst, at han havde sin specielle stil allerede som ung menneske.

Også i poesien havde han sin specielle stil som i »En arabesk«: »Har du

Indledningen til novellen »Mogens«.

Min kopi af det relief, der blev fremstillet i 1868 af den finske billedhugger Johannes Tåkanan. Da der i 1997 blev rejst en mindesten for J. P. Jacobsen over for biblioteket i Thisted, var det med en lignende kopi af bronze indsat. Den originale gipsafstøbning befinder sig i Museum Thys samling.

faret vild i dunkle skove, kender du Pan?«. Hans bestyrer på studenterkursus beklager sig over hans manierede stil. Så til studentereksamen 1867 får han g (hvor ug er det højeste) og i naturlære mg.

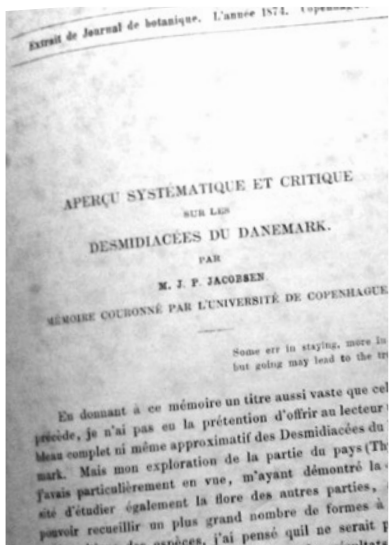
Til præliminæreksamen fra Thisted Realskole i 1862 fik han mg i skriftlig dansk og ug i mundtlig dansk og ug i naturhistorie.

Min Jacobsen-samling

Min egen fascination af JPJ skyldes, at jeg kan genkende mig selv i hans livsopfattelse. Han udtrykker med ord, hvad jeg føler indeni, men ikke magter at give udtryk i ord - i hvert fald ikke med et så særpræget sprogtone og ordvalg! Mit udtryk ville blive mere på det jævne med landsbyens enkelthed i opfattelsen.

Som seminarieelev syntes jeg, det kunne være interessant at eje en 1. udgave af JPJ. Og dette skulle være »Niels Lyhne«, som jeg på mange måder identificerede mig med - dog ikke ud i yderste konsekvens.

I antikvarboghandlen i Volden i Aarhus så jeg en dag »Niels Lyhne« i en smuk rødbrun indbinding til 750 kr. Går jeg forbi en antikvarboghandel, skal jeg altid kigge vinduer. Og går gerne en omvej for det. Mit favoritsted i København er Fiolstræde, hvor antikvariaterne ligger som perler på en snor, eller gjorde. 750 kr. var rigtig mange penge for en studerende, men jeg havde aldrig før set den til salg

J. P. Jacobsens afhandling om ferskvandsalger fra 1872 blev trykt på fransk. I et telegram den 10. april 1873 kunne J. P. Jacobsen meddele sin forældre, at han havde modtaget guldmedaljen for sin afhandling om alger. Medaljen er bortkommet, men jeg har én akkurat magen til.

I »Nyere dansk Lyrik« 1894 finder vi en tegning af H. N. Hansen (Hans Nikolaj Hansen) til et lille smukt digt af JPJ: »Pagen højt paa Taarnet sad.....stirred ud så vide.« Jeg har den originale pennetegning.

Til min samling hører også et håndfarvet litografi af Karl Mannhart anvendt i en schweizisk udgave af »Et skud i tågen«.

(det var før internettet), så jeg overvejede nogle dage og slog så til og købte den, inden nogen anden skulle komme mig i forkøbet og snuppe den for næsen af mig. Det ville have ærgret mig kolossalt.

Det var igen dette ejergen, der gjorde udslaget. Senere så jeg »Niels Lyhne« i andre farvede 1. udgaver, som blev føjet til samlingen (rødbrun, brun, lysebrun, grå, lysegrå, blå, lysegrøn og mørkegrøn – som lige kommet fra bogbinderen). Kommet så vidt erhvervede jeg også en uindbunden 1. udgave indlagt i en smuk bogæske samt en fransk 1. udgave fra 1898.

Samlingen er løbende blevet udvidet. Så nu er der også »Fru Marie Grubbe« (eller Marie Grubbe, som der står på rygtitlen) i farverne rødbrun, lysebrun og endelig en frisk grøn udgave, der ser ud, som den også lige er kommet fra bogbinderen. Den gemmes bort i en bogæske – bort fra lyset! Den blev også dyr, 2.500 kr.! Også en hæftet 1. udgave er i samlingen.

Samlingen indeholder selvfølgelig også »Mogens og andre Noveller«

Endelig har jeg Gudmund Hentzes udgave af »Fru Marie Grubbe«, hvor der på side 205 er et erotisk billede, som gav mig en sitrende fornemmelse af den ubændige sexlyst, der er mellem de to. Nok mest fra Marie Grubbes side !

Tjenestekarlen Søren Ladefoged ligger og hviler sig ligesaaalaaang han er på det nyslåede græs (dejligt at ligge i og dufte til) med bar overkrop og hul i bukserne. »Hun blev længe staaende, stirrende paa hans store regelmæssige træk, paa hans brede, kraftigt aandende bryst og hans mørke, storaarede hænder, som han havde foldet over sit hoved.« Hun bliver simpelthen betaget af ham, og da han slår øjnene op, bliver han forvirret. »Havde nogen gjort troldom mod ham?« Men læs selv dette afsnit – ganske vidunderligt skrev JPJ om dette første møde mellem Marie og Søren. Ja, »Marie Grubbe« er en bog om kærlighed.

samt »Digte og Udkast« i forskellige udgaver og farvede bind.

Jeg vil fremhæve følgende memorabilia (erindringer) vedr. JPJ:

Et originalt brev fra den norske forfatter Gunnar Heiberg indsat i dennes skuespil »Kong Midas«. I brevet dateret 12. maj 1879 skriver han, at han kom til Rom uden 1 sold, men sender JPJ 70 lire, som han har fået hos konsulen. I brevet skriver Gunnar Heiberg også, at han gerne vil med JPJ til Capri. »Hvis det kan være Dem til nogen nytte eller behagelighed, hvis De er syg. Gør mig den venskabstjeneste at benytte Dem af tilbuddet, hvis De har brug for det: God bedring. Deres hengivne Gunnar Heiberg.« De kommer af sted!

Også et dedikationseksempplar af JPJ's guldmedaljeafhandling til hans ven Vilhelm Møller om desmidiaceer (en algegruppe) hører til samlingen.

Min samling omfatter tillige bøger om og af Charles Darwin og Botanisk Tidsskrift med oversættelser og artikler af JPJ. Desuden bøger med illustrationer til JPJ's forfatterskab. Nogle af illustrationerne er med i denne artikel – alt efter redaktionens valg!

Dette essay (forsøg) er ikke og skal ikke være en stringent videnskabelig artikel omhandlende et specifikt emne inden for JPJ's naturvidenskabelige studier eller litterære produktion; men alene et kalejdoskopisk billede af JPJ's virke. Lad os slutte med de nok mest velkendte ord af JPJ: »Lys over landet, det er det vi vil.«

Finis coronat opus! (når enden er god, er alting godt).

The Lady and the Dane: Lydia Baer, Jens Peter Jacobsen and Transnational Culture

Born in 1890 to Swiss parents in Patterson, New Jersey, Lydia A. Baer (d. 1980) contributed to the field of German Studies in a unique manner during her tenure as a German professor at Swarthmore College in Pennsylvania. Baer published two essays in 1939 that formed an intersection between German comparative literary studies and its Danish counterpart.¹ Her studies revolved around the influence of writer Jens Peter Jacobsen, one of the most pivotal figures of Denmark's Modern Breakthrough, on German poet Rainer Maria Rilke. At present, Baer's articles are still considered benchmarks in the field.² The creative connection between Jacobsen and Rilke was well-researched in Europe before Baer's work began in the mid-1930s, but the significance of her publications is the accessibility that her study offered to monolingual English speakers on the Jacobsen-Rilke dynamic. This article presents the thesis that Baer's scholarly endeavors stood the test of time critically

-
- 1 See Lydia Baer, »Rilke and Jens Peter Jacobsen«, *PMLA*, Vol. 54, No. 3, September 1939, 900-32 and *PMLA*, Vol. 54, No. 4, December 1939, 1133-80. For recent examples of Baer's work in a global context, see Gitte Mose, »Lad os være! ... og lad os gaa paa Jorden ved Siden af Jer, Menneske ved Menneske, og ikke det mindste mer« - Jens Peter Jacobsens og Rainer Maria Rilkes kvindeskikkelser« in *Edda. Nordisk tidsskrift for Litteraturforskning*, no. 107 (2020): 48- 61, Gitte Mose and Christian Janns, »Transit Thisted og tysk modernisme – J. P. Jacobsen og R. M. Rilke«, *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, vol. 36, no. 2, (2018): 175- 181, and Morten Høj Jensen, *A Difficult Death: The Life and Work of Jens Peter Jacobsen*, USA: Yale University Press, 2017.
 - 2 Jacobsen (1847-1885) translated Darwin's *On the Origin of the Species* and published them in 1871 as the articles »Darwins Theori« and »Menneskeslægten Oprindelse« in the *Nyt Dansk Maanedsskrift*, Homepage of the online Darwin archive in Denmark, <https://www.darwinarkivet.dk/arkivet/danske-reaktioner/videnskabelige-reaktioner/jacobsen-jp/index.html>. The Archiv for Dansk Litteratur provides biographical information as well, listing *Menneskets Afstamning og Parringsvalget* as a further Darwin translation project (The Descent of Man), http://adl.dk/solr_documents/jpjacobsen-p. Accessed on July 5, 2019.

as much as they helped her in championing the existence of a free-thinking, transnationally-minded German-Danish cultural junction on the brink of entering obscurity.³ Baer embraced this notion on both professional and personal levels despite the growing shadow that German nationalism under Hitler cast upon that very spirit of intercultural exchange.

Baer's legacy in this cross section of German and Scandinavian studies is her published work, but the letters she wrote from Vienna in 1938 on the eve of Austria's annexation by National Socialists provides an eyewitness account by a foreign intellectual of that event. Baer corresponded with faculty and administrators at Swarthmore while she conducted research in libraries in Vienna and Leipzig, which yielded a first hand account of Nazism's whitewashing of culture in public institutions. References to Baer's articles over the decades since World War II are a testimony to the quality of her work, but her personal account of the events of 1938 details the constraints imposed on her pursuits of this blending of Germanic and Danish high culture. Added to her experiencing Nazi censorship up close was the growing unpopularity of learning German relayed back to her by supervisors at Swarthmore that spread as war with Nazi Germany loomed. Baer's reports back home to Swarthmore show how researching Jens Peter Jacobsen on the verge of war was as much a professional undertaking affected by National Socialism as much as it was a reprieve from another negative atmosphere on campus at home in the United States.

A Brief Overview of Baer's Research

For students and literary critics alike, Rilke's famous revelation of Jacobsen as his literary idol exists as a type of credo in analyzing the Austrian's early works. Familiar to many Germanists is the tale of Rilke's

3 The Rilke-Jacobsen relationship is, thanks to Mose (cited above), gaining a foothold in European studies at present. For an overview of this niche, see Susan C. Brantly, »German and Scandinavian Literary Relations,« *Scandinavian Studies*, vol. 61, no. 4 (Winter 2019): 451-2.

response in 1903 to a letter from an aspiring young writer named Franz Xaver Kappus. The struggling poet Kappus sought Rilke's advice about becoming a writer. Kappus received a definitive response from Rilke as to the role that Jacobsen's poetic talent played in his own creative endeavors:

Von allen meinen Büchern sind mir nur wenige unentbehrlich, und zwei sind sogar immer unter meinen Dingen, wo ich auch bin. Sie sind auch hier um mich: die Bibel, und die Bücher des großen dänischen Dichters Jens Peter Jacobsen.⁴

Of all my books, I find only a few indispensable. I keep two of them with me no matter where I go. They are here at my side right now: the Bible, and the works of the great Danish poet Jens Peter Jacobsen.

The metaphysical mentorship that Jacobsen provided for the young Rilke is seen here as a bridge linking modern German and Danish aesthetics that was effectively analyzed by Baer. She produced two separate, but complementary articles, on Jacobsen and Rilke for publication in 1939 in *PMLA*, the journal of the Modern Language Association of America. The utility of her work rested upon her aptitude for reading the original Danish and German texts, which demanded the employment of her keen interpretive skills, and her research overseas. Baer's writing created a platform for successive scholars interested in the literature of these two intertwined but not always like-minded writers.⁵

By late 1939, the European continent's downward spiral into chaos, orchestrated by German National Socialism, forced Baer to cease her de facto diplomacy. Furthermore, her studies led her to become witness to the state-imposed guidelines for educational facilities under Hitler, a topic about which she reported on in letters to the Swarthmore administrators. When coupled with her observations about the simultaneous

4 Franz Xaver Kappus, *Briefe an einen jungen Dichter*, Leipzig: Insel Verlag, 1928, 15. The translation is my own.

5 This was highlighted in a 1958 book review by George C. Schoolfield of Steffen Steffensen's *Rilke und Skandinavien: Zwei Vorträge*, Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1958 in *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory*, Vol. 34, Issue 2, 1959.

erosion of quality in U.S. foreign language educational policies and practices at that time, Baer implicated herself as a witness to a global state of cultural unrest on two continents in terms of educational institutions. Baer's narrative helps illustrate the impact of this part of global history on the humanities.

Baer taught German language and literature courses at Swarthmore College from 1928 until 1955.⁶ It was due to her German language skills and interest in philosophy as an undergraduate student at Oberlin College that she gravitated towards pursuing German studies for a terminal degree in order to teach at the college level. During her studies, she was inducted into Phi Beta Kappa and graduated summa cum laude in those departments.⁷ Baer obtained both Masters and Ph.D. degrees in German literature at the University of Pennsylvania while maintaining a career at Swarthmore. In addition to literary texts on Jacobsen and Rilke, Baer published articles on Ernst Wiechert and Ludwig Klages.⁸ Her involvement with *The German Quarterly*, the journal put forth by the American Association of Teachers of German, also attests to her involvement in the field of teaching and her concern for the policies surrounding it.⁹

Baer's impression of the many challenges that faced German programs in the United States, as well as foreign language departments in general at the time, provide us with a firsthand account of the educational views of the era regarding the teaching of foreign languages and cultures. As Hitler's regime continued to spread throughout Europe and anti-German sentiments abroad grew, Baer noted trends in American

6 Instructor pay record in the collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

7 Letter from S.F. MacLennan to Frank Anydelotte, June 15, 1926, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

8 Lydia Baer, »The Literary Criticism of Ludwig Klages and the Klages School: An Introduction to Biocentric Thought«, *The Journal of English and Germanic Philology*, Vol. 40, No. 1, January 1941, 91-138 and »A Study of Ernst Wiechert with Special Reference to Jens Peter Jacobsen and Rilke,« *Modern Language Quarterly*, Vol. 5, No. 4, 1944, 469-480.

9 Baer published reviews in the journal to champion the cause of the connection between linguistics and the humanities. See the Works Cited section of this article.

education conducive to a type of isolation. Students prioritizing other subjects over language classes, causing the programs to struggle for equal status within the liberal arts, was a noticeable step in this process according to Baer.

The acute attention Baer paid to explaining the role that J. P. Jacobsen's poetry played in the works of German writers such as Rilke and also Ernst Wiechert is not only groundbreaking given the fact that the majority of German professors abroad (*Auslandsgermanisten*) in the 1930's were male, it also resulted in a rare quality of scholarship that should be seen as an important American project regarding Danish and Germanic intellects and aesthetics as they interacted with each other in the first decade of the twentieth century.¹⁰ Baer's contributions to our understanding of the turbulence of the interwar years illustrate how the value of academic studies prior to World War II dedicated to Western thought and philosophy was being taken rather lightly by students and educational policy makers alike.

The Friends Historical Library at Swarthmore College houses a modest, but unique set of typed and handwritten documents pertaining to Baer's tenure at the college and her correspondence with others about her various projects.¹¹ The letters are as close to an official *Nachlass* for Lydia Baer as one would hope for given that there exists little information about surviving relatives possessing further artifacts.¹² Together with her articles on Rilke and Jacobsen, the personal texts she left behind that create the collection at Swarthmore are used here to illustrate how her

10 Christoph König and Birgit Wägenbaur, *Internationales Germanistenlexikon 1800-1950*, Volume 3. Berlin and New York: Walter de Gruyter, 2003. The volume is male-dominated in terms of listings of professors.

11 The Alumni Records Office in the University Archives at the University of Pennsylvania, where Baer obtained her PhD, while helpful, had only scant information already reflected in the Swarthmore files.

12 Baer never married and did not have children of her own. An article titled »This is Prexy's Secretary« about Emma Abbett, the talented Swarthmore University secretary to the college presidents Frank Aydelotte and John Nason, appeared in the school's alumni magazine *The Garnet Letter*, stating that Abbett and Baer had lived together since 1928, on and off Swarthmore properties, »This is Prexy's Secretary«, *The Garnet Letter*, Vol. 13, February 1949, 5.

position in the area of high culture as a scholar examining dano-germanic aesthetics, enabled her to take on the role of an active agent of cultural transmission, albeit on an altered level, once she was caught up in the political turbulence of the Third Reich.

A complete analysis of Baer's work in her two comparative works on Jacobsen and Rilke is beyond the scope of this article, yet it is essential to recount her understanding of the dynamic between the writing of the two poets, and the reason she felt that the topic of Rilke and Jacobsen was time-sensitive. Baer gave due credit to the scholars before her who worked on Rilke's published letters (Heygrodt, 1921; Gasser 1925; Angelloz, 1936), noting that the existing monographs and analyses were either in German or French, a point at which her work bridges the accessibility to secondary literature to scholars without such reading knowledge. Baer's studies were possible not only due to generous funding from her home institution in Pennsylvania but also to her willingness to become proficient in the Scandinavian languages. Her scholarship became instrumental for American scholars without proficiency enough in either German or Danish to read the primary or secondary literature in those languages. By using previously unpublished letters in the Rilke-Archiv in Weimar, Germany, Baer added to published studies before her and in effect, used Rilke's memory to investigate the completion of a circle of transnational dissemination of culture stemming from Rilke and Jacobsen and ending in a new, Danish-German-American context.

To Baer, the relationship between Jacobsen and Rilke was synonymous with modernity; as French Impressionism swept through Europe, Rilke's interpretation of Jacobsen and his recollection of the Dane's love of words came to the forefront of his own work (Baer 1939). The dano-germanic idea that Baer promotes is that of Jacobsen and Rilke having had a common mission professionally despite the time frame of their lives preventing them from ever meeting each other in person (Baer 1939). Their sense of linguistic perfection tied their creative works together, at least during the early part of Rilke's career, making any

comparison between modern Danish and German poetry a transcultural event (Baer 1939).

Baer's experiences while on her research leave in Vienna, Austria, placed her in the city on the eve of Hitler's *Anschluß* (Annexation) of Austria to the Third Reich in 1938; her reflections as the take-over unfolded add to our scholarly understanding as to how education overseas and at home in the United States were impacted then after news of the Nazi annexation of Austria.¹³ Baer was able to report to Swarthmore faculty and administration briefly on the *Gleichschaltung*, which was the systematic Nazi consolidation of former public offices in German territories and surrounding areas into one system under Hitler. Baer noted that school closings were in effect from mid-March to almost the end of April.¹⁴ Higher education in Europe and especially Austria, according to Baer's letters, was in line with Nazi party design quickly. Her reflection that »[t]he social consequences of the change are not always pleasant, and it is difficult to maintain scholarly detachment when the principle of ›disinterestedness‹ has been completely abandoned' is compelling.¹⁵ The notion that foreign scholars like Baer on research sabbaticals in Nazi territories were turned into witnesses of fascist-level actions who at the same time could not act on what they believed to be an amoral social restructuring, reminds us that others in Germany at this time in a similar position also felt helpless to do anything else but report on what occurred at this time. Her words that »[n]othing has escaped vitiation. Education is in the worst state of all« summed up Nazi policy in her view as it made its way into institutes of learning.¹⁶

13 Letter to Frank Aydelotte, April 27, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

14 Letter to Frank Aydelotte, April 27, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA. The closings are arguably for the removal of staff and materials to be replaced by party-approved faculty and non-banned or altered books and ancillary materials.

15 Letter to Frank Aydelotte, April 27, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

16 Underscore in original letter. Letter to Frank Aydelotte, June 22, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

By the fall of 1938, almost half a year after the *Anschluss*, Baer described the practice of scholarly research in this part of Europe as being burdened by a ›taboo‹.¹⁷ In essence, the new German decrees demanded that those with careers in the humanities keep their eyes on Germany alone, in effect this made her work on Rilke and the ›European nature‹ of German literature during that period unwarranted; Baer hoped that touting the work of the passive Dane would be enough of a smokescreen behind which she could continue her work uninterrupted or becoming suspect.¹⁸ As secondary literature in public libraries in Nazi Germany was stamped *geheim* and *beschlagnahmt* by Nazi authorities (›top secret‹ and ›confiscated‹), Baer, while in Munich during the same leave, took to covert action in one manner by saving two dozen books from destruction as the Tolstoi Library in Munich was being sealed up; works by Ernst Gläser, Heinrich Wandt, Andreas Latzko, Wilhelm Lamszus, Rosa Mayreder, and Leonard Frank were smuggled out by her, arguably without much interference from the library staff.¹⁹

In Baer's eyes, the reflections she offered in her letters from the 1930s while conducting research in Europe hinted at a parallel state of dysfunction in education stemming from government actions that she observed at American institutions during the same period, albeit not as violent or totalitarian in nature as their National Socialist counterpart. The context in which Baer taught and published at Swarthmore brings

17 Letter to Frank Aydolette, October 1, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

18 Letter to Frank Aydelotte, June 22, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

19 Other authors among Baer's rescued literature are Heinrich Wandt, Andreas Latzko, Wilhelm Lamszus and Leonard Frank. Letter to Frank Aydelotte, October 1, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA. Their respective works are mentioned in the letter, but without exact publishing information, hence a listing here and not in the Works Cited section of this article: Gläser (*Frieden*), Wandt (*Nie Wieder Krieg*), Latzko (*Friedensgericht*), Lamszus (*Das Menschenschlachthaus*), Mayreder (*Die Frau und der Internationalismus*), Frank (*Der Mensch ist gut*).

the national cultural histories of Denmark and Germany to the forefront at a point in time when the appreciation for Rilke's analysis of Jacobsen was suddenly squashed by Nazi politics along with the hope for a peaceful Europe in coming years. Already in 1930, Baer felt that the idea of the humanities as an area of study was in jeopardy in the United States. That just eight years later the idea of modern free thought in the form of poetry and philosophy underwent censorship, or resulted in book burnings in public, as they took place in Berlin under National Socialism, supports concerns like those of Baer and others who campaigned for more rigor in higher education on the part of students and administrators.

In a letter from 1930 to Swarthmore College president Frank Aydelotte, Baer was arguing that the motivation among students to learn a foreign language was being replaced with a minimalistic, utilitarian attitude, where the amount of ›work‹ in a given course was always in question in judging its usefulness to an individual's spiritual formation, if not vocational intentions.²⁰ Baer details her efforts to reverse the trend of apathy towards academic rigor that she felt American high schools had enabled. In one instance, Baer notes, a certain »Mr. Scott« who managed a campus scholarship, presumably a member of the Scott Paper Company, talked at least one of her students out of studying in Germany by telling her that such an idea was ›nonsense‹.²¹

The 1940s became a time of uncertainty at Swarthmore regarding German as a language elective and a major for undergraduates. John W. Nason, president of the college in 1941, expressed his concerns for German as an area of study given the events in Nazi Germany now acknowledged by Baer in her correspondence to Frank Aydelotte.²² In

20 Letter to Frank Aydelotte, June 12, 1930, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

21 Letter to Frank Aydelotte, June 12, 1930, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

22 Letter to Lydia Baer, April 11, 1941, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

1943, Baer felt the brunt of new patterns in American higher education policies again as the US Navy's V-5 and V-12 brought 900 sailors to campus for an accelerated degree program as officer training.²³ Nason would serve a role as the matriculator of a wide array of students with varying backgrounds during this era, including Swarthmore's first African-American students accepted for study, as well as formerly interned Japanese-American students.²⁴ Baer participated in the V-12 program, which meant a great deal of preparation for an altered semester plan, through her German classes. German remained one of the language options besides French for the program's accelerated degree for future officers.²⁵

Conclusion

It is argued here that Lydia Baer's landmark scholarship, undertaken at a time when many nations were at odds with each other, as well as her concern for teaching the humanities, makes her relevant today. Baer saw her study on Jacobsen, by way of Rilke's reflections on him, as »not having any political bearing, and...[Jacobsen] cannot possibly be considered as giving aid to the present German political philosophy.«²⁶ J.P. Jacobsen was, for Baer, a beacon of hope for transnational free-thinking in an age when Germany's nationalistic stance in the 1930s made outside influences to its culture increasingly suspect.

Her letters show us aspects of her experiences as a scholar and as a learner, and they form a link between Scandinavia, mainland Europe, the United States, and her own life. Baer's career reminds us that the

23 *Swarthmore Sesquicentennial*, online version, <http://swat150.swarthmore.edu/1943-us-navy-v5-and-v12-programs-on-campus.html>. Accessed June 28, 2019.

24 Will Treece, »Swarthmore at War, Part I,« *The Phoenix*, published online on February 19, 2010. Accessed online May 4, 2019, <https://swarthmorephoenix.com/2010/02/19/swarthmore-at-war-part-1/>.

25 V.R. Cardozier, *Colleges and Universities in World War II*, Westport, Connecticut and London: Praeger, 51-54.

26 Letter to Frank Aydolette, October 1, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

relationship between active agents and mere observers in heated times is fluid. Despite changing attitudes in the United States that reduced support for the study of German language and culture given the aggressive nature of National Socialist politics in Europe, Baer was remarkably successful at maintaining a German program that was international in scope as reflected in her work on Rilke, Jacobsen, and Western poetry. As both an intellectual and a witness to the chaos of a looming war in 1930's Europe, Baer's narrative increases our understanding of how German, Scandinavian and American culture were close to celebrating artistic expression in unison until National Socialism made research on-site close to impossible.

Works Cited

Archived Sources

Lydia A. Baer, author

Letter to Frank Aydelotte, June 15, 1926, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

Letter to Frank Aydelotte, June 12, 1930, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

Letter to Frank Aydelotte, June 22, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

Letter to Frank Aydelotte, October 1, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

Letter to Frank Aydelotte, April 27, 1938, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

John W. Nason, author

Letter to Lydia Baer, April 11, 1941, collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

»This is Prexy's Secretary«, *The Garnet Letter*, Vol. 13, February 1949, 5. collection in the Friends Historical Library at Swarthmore College, Swarthmore, PA.

Primary Sources

Baer, Lydia. »Report of the Fourth Annual Roundtable Meeting on Linguistics and Language Teaching.« A.A. Hill, ed. Washington: Georgetown University Press, 1953.

Review Lydia Baer. *The German Quarterly*. Vol. 28, No. 1 (January 1955), 68-69.

----»Rilke and Jens Peter Jacobsen,« *PMLA*, Vol. 54, No. 3, September 1939, 900-932.

----»Rilke and Jens Peter Jacobsen,« *PMLA*, Vol. 54, No. 4, December 1939, 1133-1180.

----With Lilian L. Stroebe, »Correspondence.« *The German Quarterly*, Vol. 18, No. 2 (March 1945), 98-103.

Kappus, Franz Xaver. *Briefe an einen jungen Dichter*, Leipzig: Insel Verlag, 1928, 15.

Secondary Sources

Brantly, Susan C. »German and Scandinavian Literary Relations,« *Scandinavian Studies*, vol. 61, no. 4 (Winter 2019): 441-58.

Cardozier, V.R. *Colleges and Universities in World War II*, Westport, Connecticut and London: Praeger, 51-54.

König, Christoph and Birgit Wägenbaur, *Internationales Germanistenlexikon 1800-1950*, Volume 3. Berlin and New York: Walter de Gruyter, 2003.

Lavery, Jason. »The past hundred years, the next hundred years,« *Scandinavian Studies*, Vol. 83, No. 2, (Summer 2011), 299-306. 2011https://link.gale.com/apps/doc/A273279053/ITOF?u=nysl_li_hofs&sid=ITOF&xid=cc6d0a55. Accessed online October 4, 2018.

Digital Sources

»1943 U.S. Navy V-5 and V-12 Programs on Campus«, *Swarthmore Sesquicentennial*, online version, <http://swat150.swarthmore.edu/1943-us-navy-v5-and-v12-programs-on-campus.html>. Accessed June 28, 2019.

Archiv for Dansk Litteratur, http://adl.dk/solr_documents/jpjacobsen-p. Accessed on July 5, 2019.

Schoolfield, George C. »Rilke und Skandinavien: Zwei Vorträge«, Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1958 in *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory*. Vol. 34, Issue 2, 1959. Accessed on May 9, 2018.

Treece, Will. »Swarthmore at War, Part I«, *The Phoenix*, published online on February 19, 2010. Accessed online May 4, 2019, <https://swarthmorephoenix.com/2010/02/19/swarthmore-at-war-part-1/>.

Dansk sammenfatning

redaktionen v/ Jørn Erslev Andersen

Artiklen er et bidrag til den fornyede og udvidede interesse, der for tiden er for J. P. Jacobsens velkendte indflydelse på Rainer Maria Rilkes tænkning og digtning (hos bl.a. Jacobsen-forskeren Gitte Mose) og bidrager med en præsentation og aktualisering af Lydia Baers banebrydende forskning i emnet, som før anden verdenskrig var i god gænge, indtil den blev forhindret af nazisterne.

Lydia Baer (1890-1980) var født i USA af tysksprogede forældre, var flydende i tysk og amerikansk sprog og læste dansk. Hun var ph.d. i tysk litteratur, underviste i tysk sprog og litteratur og studerede i 1930'erne Rilke og Jacobsen på forskningsophold i Østrig.

Artiklens ærinde er gennem studier af Baers videnskabelige artikler og breve at stadfæste og udvide forståelsen af hendes betydning for

Rilke-Jacobsen-forskningen og hendes vigtige rolle som humanist og formidler af tysk- og dansksproget litteratur i amerikansk sammenhæng.

Interessant er ikke mindst artiklens præsentation af Baers analyse af relationen mellem Rilke og Jacobsen som synonym med en modernitetsforståelse, der var inspireret af Rilkes fortolkning af den franske impressionisme.

Artiklens hovedkonklusion er, at Lydia Baers forståelse af Jacobsens indflydelse på Rilke er aktuel den dag i dag, især fordi dens banebrydende karakter blev til i en tid, hvor tysk filosofi og litteraturforståelse blev underlagt kaotisk nazistisk tankegods, der politiserede store digtere som Rilke og Jacobsen. Hun anså i sine studier Jacobsen som en, der ikke havde noget eksplicit politisk ærinde og derfor på ingen måde kunne understøtte nazismens politiske filosofi. Hun opfattede ham tværtimod som ledestjerne for at håb om transnational tænkning på et tidspunkt, hvor Tysklands nationalistiske holdning behæftede enhver indflydelse udefra med mistanke.

Dean Guarnaschelli underviser i tysk i New York på Hofstra University, hvor han arbejder med Lydia Baers Jacobsen-forskning 1938-39.

En lille sansehave for J. P. Jacobsen. Redesign af Thy-Mors HF og VUC's skolegård »Højen«

Projektet med en sansehave for J. P. Jacobsen er der flere, der har tænkt som værende en oplagt ide! Og i en tid med stadig større fokus på klimaforandringer – og hermed vigtigheden af mere biodiversitet i byerne, synes jeg, at Jacobsens natursyn og fokus på den biologiske, men også æstetiske natur gør ham stadig mere interessant og aktuel! Jacobsen var i mine øjne ud over at være en iagttager også en »dagdriver«, og den sunde dovenskab, han sikkert også bestred, var en kreativ inspirator for ham. Det at iagttage, sanse, reflektere over det nære, naturen og de mennesker, der færdedes i den, gennemsyrrer hans forfatterskab.

Så hvorfor ikke lade unge mennesker bruge ham som en del af et eksamensprojekt i billedkunst?

I 2020 blev mine HF billedkunstelevers eksamensprojekt således bestemt til at være et byrumsprojekt og specielt omhandle projektet »Den Vilde Skole« på Thy-Mors HF og VUC i Thisted. »Den Vilde Skole« går i al sin enkelthed ud på at gentænke skolens udearealer og specielt »Højen« i skolegården på en sådan måde, at området bliver mere attraktivt for brugerne og hjemsted for flere planter, blomster og insekter. Der er i forvejen forskellige tiltag, der gør skolen til en grøn skole.

Uddrag af problemformuleringen til eksamensopgaven lød således:

- Hvordan kan man skabe et nyt byrum, der på en og samme tid er sikkert at færdes i, og som samtidig appellerer til sanserne og til at få et mere sundt udeliv i frikvarterne og med henblik på at forøge biodiversiteten specielt på skolens grønne arealer?
- Byrummet skal være på Thy-Mors HF og VUC, afdelingen i Thisted.

Der tænkes her på udearealerne, specielt skolegården med »Højen«. »Højen« er en stor kuperet græsplæne i skolegården mellem to kastanjetræer og bliver brugt til at slappe af på, når vejret tillader det, og når græsset er tørt.

- Der ønskes også indtænkt en »digterens have« – en sansehave som hyldest til den lokale digter J. P. Jacobsen. Her tænkes samspil mellem fagene dansk, biologi og billedkunst.
- »Højen« må ikke fjernes, men gerne omformes, redesignes.
- Som en del af projektet »Den Vilde Skole« skal projektet indeholde forsøgsbede - f.eks. højbede - som kan bruges i biologiundervisningen og til at forøge biodiversiteten.

Eleverne lavede research på eksisterende byrumsprojekter, satte sig ind i J. P. Jacobsens forfatterskab bl.a. via oplæg fra Else Bisgaard samt andre skriftlige kilder, deriblandt Jacobsens forfatterskab. Herudover blev eleverne præsenteret for forskellige eksisterende byrum, deriblandt »Superkilen« i Københavns Nordvestkvarter. Bogen »Byrumsdesign« af Line Højgaard Porse og Sune Porse Carlsen, det ny forlag, 2017, blev benyttet, og der blev læst kapitlerne »Metode til Byrumsanalyse« og »Temaer i byrumsprojekter«.

Der blev nu tegnet skitser, et moodboard blev produceret – dvs. en collage med billeder og tekster af deres inspirationskilder. Derudover skulle besvarelsen munde ud i en fysisk 3D model i skala 1:50.

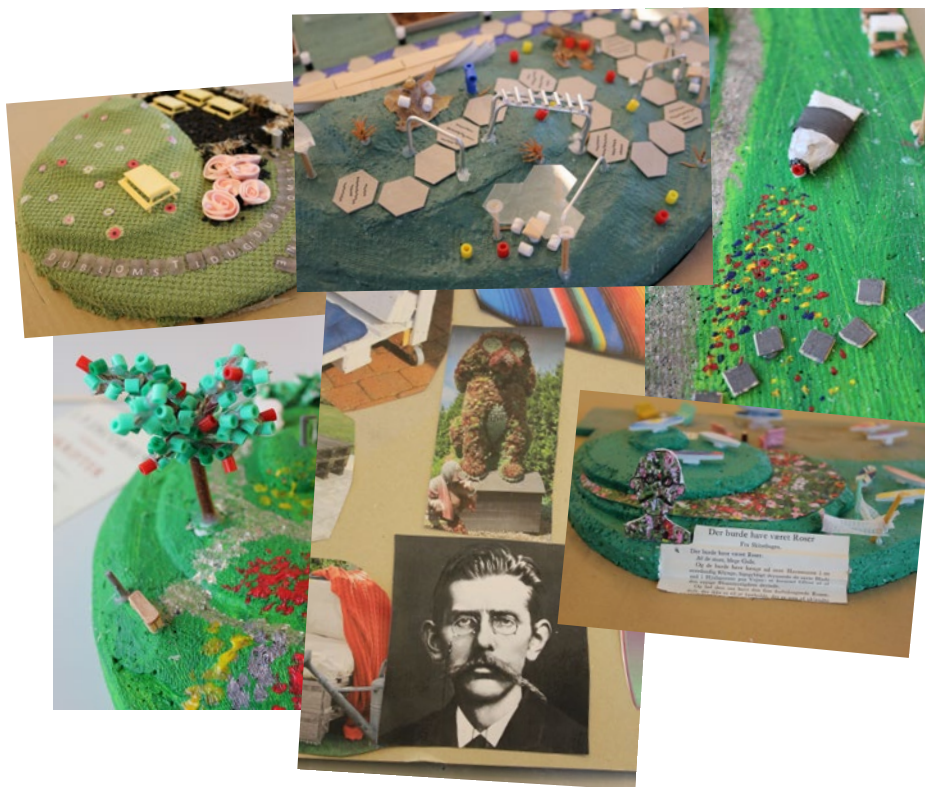
Eleverne arbejdede i en lille måned: De læste, skitserede, diskuterede, fortvivlede, skar, limede, byggede. De havde i forvejen fået udleveret en lille flamingomodel af »Højen« i skolegården i 1:50.

Forløbet afsluttedes med en mundtlig eksamen, som bl.a. bestod i en fremlæggelse af projektet med dertilhørende skitser, analyse og evaluering af projekt.

Der kom en masse spændende og fortættede modelbesvarelser ud af deres arbejde. Af gennemgående elementer var selvfølgelig den flora, der optræder i Jacobsens digte. Der var roser - af de store som der burde

have været - og som der blev! Kuperede flisebelægninger med prægede citater. Områder med vild flora, græsser, en hængekøje, små springvand, samt et surftema med Cold Hawaii-stilistik og gymnastikredskaber. En stor Jacobsen skulptur i blomster, en hvidtjörn, store arealer med højt græs og urter.

Eleverne fik læst uddrag af hans digte og fik et kendskab til hans forfatterskab og var tilmed selv skabere. Alt i alt et inspirerende møde mellem Jacobsen og unge mennesker udformet som havekunst.

Uddrag af modellerne fra elevbesvarelserne.

Else Bisgaard

Liv og efterliv

Anmeldelse af Per Jacobsen: *J. P. Jacobsen. Liv og efterliv.*

Udgivet på forlaget Historia med støtte fra Velux-fonden 2021.

Antal sider: 192.

J. P. Jacobsen var og er og forbliver en endog meget stor og væsentlig forfatter såvel i Danmark som i udlandet. Det viser jo en hel del om forfatterskabets dybde og bestandighed, at der igen og igen kan skrives om det og findes nye vinkler i det. Og Per Jacobsen har med sin bog *J. P. Jacobsen. Liv og efterliv* skrevet sig ind i rækken af personer, der tager livtag med J. P. Jacobsen.

Per Jacobsen er mag.art. i slaviske sprog og tidligere lektor ved Københavns Universitets Østeuropainstitut. Han har udgivet en lang række bøger og artikler om serbokroatisk sprog og serbisk og kroatisk litteratur. Han har oversat serbisk, kroatisk og tjekkisk litteratur til dansk. Per Jacobsen vil også kendes af *Jacobsenianas* læsere fra en række artikler i tidsskriftets tidligere publikationer og er en fagligt særdeles grundig og kompetent litteraturlæser.

Tilbage til den nye udgivelse *J. P. Jacobsen. Liv og efterliv*, hvis titel måske antyder, at vi endnu en gang skal læse om drengeår i Thisted, rejsen til København og de svære første år derovre, forholdet til Det moderne Gennembruds førende mænd osv. Men titlens ord »Liv« og »efterliv« peger netop ikke mod det biografiske men mod det litterære liv og efterliv, som forfatterskabet afstedkom og afstedkommer. Bogens forside prydes da også smukt af et originaludkast til J. P. Jacobsens gennembrudsnovelle *Mogens*, og indikerer, at det just handler om forfatterens litterære oeuvre.

Bogens indledning lyder således: *I 1863 kom J. P. Jacobsen (1847-1885) til København for først at tage studentereksamen og derefter studere botanik på universitetet.* Så kort kan det gøres. Så enkelt kan scenen sættes og med denne »in medias res tilgang« er vi jo straks ved starten flyttet med den unge Jacobsen til København og er fluks vidner til det pulserende videnskabelige og litterære liv i hovedstaden, som han ret hurtigt efter sin ankomst blev en aktiv del af.

Herefter gennemlyser Per Jacobsen med stor indsigt den store opbruds- og gennembrudsdebat omkring J. P. Jacobsen. Gennem grundige læsninger af breve og anmeldelser giver Per Jacobsen et indblik i tidens kulturelle debatter, naturligvis med fokus på J. P. Jacobsen og hans med- og modkombattanter. De to romaner og nogle af de andre store tekster introduceres gennem de modtagelser og anmeldelser, som værkerne fik. Alt dette kan med rette anses for at være forholdsvis kendt stof for literaturnørder, men bogen graver dybere ned i stoffet og får en række interessante nuancer med.

Bogen er inddelt i otte kapitler, fordelt over tre dele med overskrifterne: 1. Liv og værk, 2. Samtid og 3. Redivivus luce nova. Generelt er bogen præget af mange og ofte meget lange citater. Del 2, *Samtid*, udgøres af et enkelt kapitel (5) med overskriften *Det nye establishment* og er eksempel på et endog meget citattungt afsnit. Her fokuseres kompakt på Brd. Brandes' projekter, såsom tidsskriftet *Det nittende Aarhundrede* og Georg Brandes' lange eksil i Berlin, hvorfra han i vidt omfang influerede det litterære parnas i København, ligesom forholdet til Gyldendal og Hegel belyses og meget mere. Man glemmer næsten bogens primære emne: J. P. Jacobsen, og man føres langt ind i problematikker, som hidrører fra Brandes' generelle kamp for Gennembruddet.

Kapitel 8 hedder *Nedslag*, og her har Per Jacobsen samlet en række eksempler på J. P. Jacobsens litterære revitalisering i nyere tid som hos f.eks. Ulla Ryum, Juliane Preisler og Lone Hørslev.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at undertegnede finder især del

3 interessant. I denne del, *Redivivus luce nova* (»Genoplivet ved nyt lys«), sætter Per Jacobsen for alvor sin egen store indsigt i det slaviske område i spil. I kapitel 7, *Jacobsen på det slaviske Balkan*, får vi en samlet præsentation af, hvordan J. P. Jacobsen via den såkaldte »Wiener-Modern«, en antinaturalistisk bevægelse, fik en ret anderledes modtagelse i det slaviske område, end de mere »slagkraftigt realistiske forfattere« som Ibsen og Bjørnson tidligere havde fået i Berlin. De første samlede oversættelser af J. P. Jacobsen kom ifølge Per Jacobsen ret sent i det slaviske område.

Han fortsætter med at fremlægge modtagelsen, også i det kroatisk område, hvor forfatteren Miroslav Krleža (1893-1981) så at sige havde et livslangt forhold til J. P. Jacobsen, hvem Krleža lod sig både inspirere og provokere af i sit eget forfatterskab. Per Jacobsen har i *øvrigt i Jacobseniana* nr. 6, 2012 givet en nøjere intertekstuel læsning af Niels Lyhne og Krležas *Filip Latinoviczs hjemkomst* (oversat af Per Jacobsen til dansk i 1964).

Da denne anmeldelse må begrænse sig, skal det blot konstateres, at Per Jacobsen viser sin store indsigt og sit kolossalt store overblik og hermed afdækker et hidtil ikke så belyst perspektiv: Jacobsen-receptionen i Balkanområdet.

Per Jacobsen har en gennemført saglig og nøgtern sprogtone, der indgyder stor respekt for det arbejde, han har lagt i studeringerne af ikke bare J. P. Jacobsen, men hele det store persongalleri med relevans for periodens og efterfølgende perioders Jacobsen-reception.

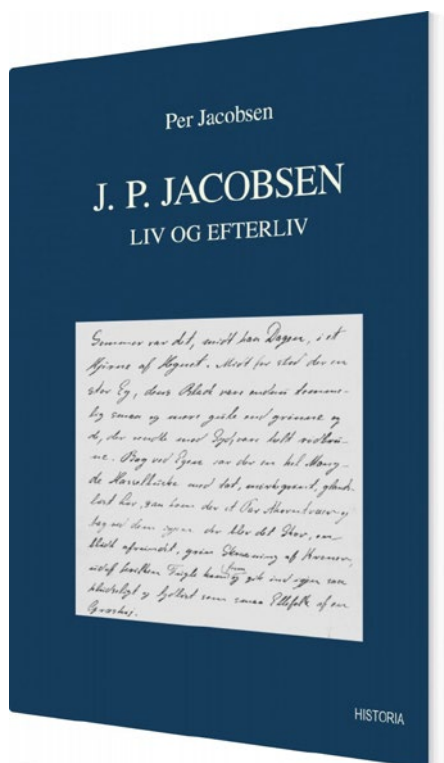
Man kan altid spørge, hvem der måtte være interesserede i en sådan udgivelse. Per Jacobsen har valgt ikke at bringe et forord. Man må derfor selv finde ind til såvel hovedsigtet med bogen som primære målgrupper – og man sidder med fornemmelsen af, at der ligger lige dele personlig begejstring, optagethed og faible for Jacobsen samt en faglig og professionel litterær kyndighed bag. Han stiller krav til sine læsere! At læse bogen med udbytte kræver, at man har litteraturhistorisk indsigt. Bogen er ikke for begyndere! Til gengæld er den et vægtigt og grundigt bidrag til dén Jacobsen-forskning, som heldigvis hverken vil eller kan dø.

Og således er vi endnu en gang blevet klogere, har fået vendt og drejet

Jacobsens (J. P. -forstås) litteratur i lyset af hans liv og efterliv gennem Jacobsens (Per - forstås) kloge, grundfæstede og reflekterede indblik.

Per Jacobsens afslutning lyder lidt forsigtigt: *Man fornærmer vel ingen ved at mene, at J. P. Jacobsens værker er højdepunkter, der hverken før eller siden er nået.*

Så stiltfærdigt kan det jo skrives og: Nej, Per – en sådan mening fornærmer i hvert fald næppe os, der er fans af J. P.

J. P. Jacobsen og Johannes V. Jensen

Indledning

»Literaturhistorisk Placering: Brud med den i Slutningen af det 19. Aarhundrede herskende gallicistiske Retning, med Tilbagevenden til nordiske Motiver, under Indflydelse af angelsaksisk Smag og Stil, og med Horisontudvidelse saavel geografisk som i Biologien og Historien. Bestræbelse: at vende Literaturen, der var endt med at have sig selv til Genstand, og rette den udad, nyt Stof, ny Iagttagelse, ny Metode; heri en Fortsættelse af den naturhistoriske Skole, bestemt af Darwin, som her i Landet havde sin første isolerede Forkæmper i J. P. Jacobsen; Livsanskuelse: Evolutionen; aandeligt Fædreland: alle Racer og Tider.«

Dette citat stammer fra en Johannes V. Jensen-forlagsbrochure fra 1929 med biografiske oplysninger og værkkarakteristikker. Man kan bemærke, at J. P. Jacobsen nævnes, dog kun som darwinistisk fanebærer.¹

Som bekendt modtog Johannes V. Jensen i 1944 den litterære Nobelpris (»for den sjældne kraft og frodighed i hans digteriske fantasi, forenet med vidtspændende intellektualitet og djærv, nyskabende stilkunst«).² Professor Vilhelm Andersen indstillede ham flere gange. I indstillingen fra 1940 anførte han bl.a.: »Han har fornyet det danske Sprog, saaledes at der efter ham skrives et andet Dansk, ogsaa udenfor den poetiske Literatur, end før hans Fremtræden. Det samme blev i sin Tid sagt om J. P. Jacobsen, men Johannes V. Jensens Sprogfornyelse er gaaet i en modsat Retning: den plastiske Fremstilling i en med Aarene og Modenheden voksende Tilslutning til den danske klassiske Stil fra Oehlenschlägers og Thorvaldsens Tid. / Han har efter den Jacobsenske Periode, der dyrkede det sære og syge, indsat en ny Type af en sund Manddom med et rent Præg af den danske og nordiske Folkekarakter. / Han har ud fra det

samme Udgangspunkt som Jacobsen og ved et lignende Samarbejde af Digting og Naturvidenskab gjort denne Type til Udtryk for en Idé. / Med denne Idé som Midtpunkt har han frembragt et i sjælden Grad sammenhængende Forfatterskab af Roman (Epos), Lyrik, Kronik (»Myte«). / Han har arbejdet og er modnet ved en fortsat Produktion i samme ideale Retning.«³

I denne artikel er der anlagt et bredere blik på relationen mellem de to digtere. Johannes V. Jensen skrev ofte om sine samtidige kolleger, forfattere som malere, og også om sine forbilleder (Goethe, Oehlenschläger, m.fl.), men ytrede han sig om J. P. Jacobsen, var det gerne *en passant*, når han var ude i andet ærinde. På samme vis har andre, forskere og kritikere, holdt afstand og holdt sig til det antydningssvise. Lader brikkerne sig ikke samle, kan vi i det mindste få samling på dem.

Johannes V. Jensens darwinisme

Jensen pointerede ofte, også i den korte selvbiografi til Svenska Akademien,⁴ at han stod på udviklingslærens grund. Han havde naturligvis tilegnet sig Charles Darwins hovedværker i J. P. Jacobsens danske oversættelse. Sven Hakon Rossel har i en oversigtsartikel udredt forholdet nøjere.⁵ I denne forbindelse er oversætteren blot formidlingsinstans, i hvilken egenskab han jo netop krediteres i forlagsbrochuren fra 1929. Forholdet til Darwin er ganske vist kompliceret, hvilket allerede fremgår af, at *Dyrenes Forvandling* (1927) indledes med et citat, der ikke er af Darwin, men fra »Metamorphose der Tiere« af Goethe.⁶ I Jensens pure ungdom var det Friedrich Nietzsche, der inspirerede ham, men tyskeren blev sat på porten allerede i *Den gotiske Renaissance* (1901). Derefter konverterede digteren til darwinismen og oplevede, hvordan udviklingstænkningen over en bred front infiltreredes af den ariske racetæknings udlægning af Nietzsches overmenneskebegreb, så han blev nødt til at »opfinde« og undsige, hvad han endte med at kalde »den daarlige Darwinisme«. Men i øvrigt var Jensen i sine bedste stunder så tilpas udogmatisk, at man gør klogt i at tage ham på ordet, når han i 1915

pointerer, hvad tilværelsen havde åbenbaret ham: »Den hele Jord og alle Mennesker fra Urtiden og op til os selv, det er et eneste stort Nu, og i det henrykte Nu er Evigheden. Jo mere dødeligt man anlægger sit Liv jo nærmere er man Midten af Universet og Evigheden.«⁷

De tidlige romaner

Johannes V. Jensen debuterede med *Danskere* (1896), som fik følgeskab af *Einar Elkær* (1898) – de to romaner, som han meget senere mente, at man passende kunne tiltransportere Johannes Jørgensens forfatterskab.⁸ De skildrer, som så mange andre af periodens romaner, provinsstuderter møde med hovedstads- og studenterlivet. Temaet er anslået i J. P. Jacobsens *Niels Lyhne* (1876), der som vaskeægte udviklingsroman følger hovedpersonen fra vugge til grav, endda med indledningsvis redegørelse for arveparterne fra forældrene, praktikerer Lyhne og drømmeren Bli-de. *Danskere* tager afsæt i studenterdagene i Viborg og skifter så scene til København, hvor vi følger hovedpersonen Buris Holm og hans venner gennem rusåret. Vejen altså ud af hjemligheden i den jyske småstad til et liv som studerende i metropolen med dens politiske og ideologiske konflikter og økonomiske og seksuelle udfordringer.

Under Buris' tur gennem det københavnske natteliv med den lidt ældre, erfarne Grønnegaard som guide møder de kammeraten Dybæk, der fortæller om afviklingen af eksamenstidens forelskelse i Karen Fibiger: »Hun havde en brillant Forstand men ingen rigtig Dannelse. Jeg bad hende læse Bøger, for den Gang var det min Mening at gifte mig med hende – »Marie Grubbe« og »Soldaterliv« af Hackländer og flere.« Det var nok snarere Jacobsens roman end tyskerens mere letbenede, der skulle tilgodese dannelsesaspektet!

Buris tager hjem til, hvad Johannes V. Jensen her kalder Vadkær, for at læse til filosofikum og omgås lægedatteren Nina Holck. Han havde i sommerferien lånt hende bøger. Bl.a. havde hun lånt Heine og fundet ham »henrivende og egentlig ikke upassende«. Og videre: »Til Gengæld havde Buris faaet J. P. Jacobsens Bøger til Laans. / Ham sværmede de for

begge to, og ude mellem Stikkelsbærbuskene drøftede de »Niels Lyhne« og deklamerede »Kender Du Pan?« »Nu i oktober kan Buris byde på nogle af Johannes Jørgensens bøger. Hun replicerer: »Livets Træ! – Den skal jo være saa uartig.« Hun vil »saa forfærdelig gerne læse uartige Bøger«. Om P. F. Rists *Efter Dybbøl*, som hun vil låne Buris til gengæld, skal være uartig, melder historien intet om. I det hele taget bliver det ved *nævnelse* af de forskellige bøger. Heller ikke under julefesten hos proprietær Kildal kommer det til realitetssnak om tidens »Malstrøm«, som gør det svært for de unge, der »siden Darwin« har fået et nyt synspunkt på livet – selv om Kildal gerne vil høre noget mere »om Abekattene og om Brandes«. Buris' vrede er for ukontrollabel, han siger fra. Heldigt nok kalder et brev fra kammeraten Arnesen ham tilbage til storbyen, »hvor Malstrømmen skummer« Her læser han Heines *Atta Troll* og *Deutschland* »for hundrede og sekstende Gang« – foruden Høffdings psykologi og hvad der nu ellers fordres. Men bogens højdepunkt er jo venneflokkens diskussion af Georg Brandes og hans forudsigelse af Danmarks hendøen. Den havde virkelighedsbaggrund i København, men gav knap nok genlyd i Thisted.

»Nu har Du igen læst Johannes Jørgensen og alt det andet Dekadent-sludder,« konstaterer Dybæk ved en senere lejlighed, hvor Buris føler sig truffet. Senere griber han sig i at opføre sig tåbeligt og bemærker da til sig selv: »Der demonstrerede Du din Dekadentnatur paa en original Maade. Det var s'gu næsten flottere end baade Niels Lyhne, Johannes Jørgensen og Hamlet paa en Gang.«

Mod slutningen kommer Buris til klarhed: »Han havde gaaet med alle Naturalismens Sandheder concise i sit Hoved, og saa havde hans Ubevidste været hildet i Uvirkelighed, han havde været en Sværmer, en mystisk troende. Hvad havde saa »Niels Lyhne«, »Madame Bovary«, »Livets Træ« nyttet?« Dekadent desillusionering, men endnu ikke degeneration med døden til følge.

Som i *Einar Elkær*. Elkær-manuskriptet afgik til Ernst Bojesen på Det Nordiske Forlag 25. december 1897 med et følgebrev, der bl.a. oplyste:

»Titlen 'Saltomortaler' blev mig for letbenet og stemmer heller ikke rigtig længere, jeg kalder da Bogen efter Hovedpersonens Navn. Man maa gerne mindes »Niels Lyhne«.« Citatet indleder Oluf Friis' fortrinlige kapitel om romanen i tobindsmonografien *Den unge Johannes V. Jensen*.⁹

Med den endelige titel indskriver romanen sig i den naturalistiske udviklingsromans tradition, dog med omvendt fortegn, snarest som afviklings- eller opløsningsskildring. Det psykiatriske aspekt kommer til, Einars liv ender med død pga. »blød Hjerne«. Men undervejs søger Jensen og Elkær »Definitionen af det ny Menneske«. Hvori tilsyneladende indgår forestillingen om »en ny Slags Musik«, fremskridstoner fra et punkt i himmelrummet, som Jorden er på vej imod.

På udviklingsromanens vis skildres opvæksten, in casu Ejnars forhold til faderen, idet moderen jo er forsvundet ud af hans liv. Modsat Bartholine Blide, der ihærdigt planter fantasier og drømme i sønnens sind.

Mens Niels Lyhnes stående død beror på fantasteriet, dvs. virkelighedsproblemet, dør Einar Elkær jo vitterligt af en sindssygdom, generel parese, der bl.a. udstyrer ham med en flydende identitet. Hvor Jacobsen lader depressionerne udmunde i tristhed og vemod, giver Jensen skildringen fuld gas og udfolder sin lærdom »med den nyindviedes nidkærlighed«. Ejnar karakteriseres i sygdomsfasen ved en cocktail af angst og storhedsvanvid, med kulmination i hallucinationerne, der forbinder sig med barndommens kattedrabsepisode og hele lykketiden med Betty.

Ejnars store tale tilføjer et ideaspekt, og vel at mærke således, at hvad han eksalteret forkynnder ækvivalerer, hvad der også er forfatterens projekt, opgøret med de »gamle« værdier og forestillinger, med kristendommens frelselære knyttet til et menneske ynkeligt ophængt på et kors. Romanen diskuterer ikke evolutionsteorien, den opfattede Jensen som indiskutabel. Men: »udviklingslæren er til for at bruges som det nødvendige grundlag for en livsforklaring«. Einars formulering af den ny generations opgaver dækker Johs. V. Jensens eget program: »Vi maa opsøge Definitionen paa Mennesket i Historien, i Naturen, mellem Dyrene, og i vore opløste Sjæle.«

Vagten

Einar Elkær blev grundigt og intenst omtalt af kritikeren Harald Nielsen i tidsskriftet *Vagten*.¹⁰ Oluf Friis nævner, at denne »den første gennemførte analyse af et digterværk af Johs. V. Jensen« fastholdt sammenligningen med *Niels Lyhne*, selv om kollegaen Valdemar Vedel i et brev må have problematiseret den. Det bevarede svarbrev fastholder, at de to bøger er »lige geniale«, og at Jacobsens ikke er udtryk for »et mere intenst gennemlevet Liv« end Jensens.

Nielsen finder i dansk litteratur ingen »aabenhjærtigere Tilstaaelse« af ensomhedsfølelsen i Nietzsches digt »Der Wanderer« (i *Also sprach Zarathustra*) end Niels Lyhnes bitre erkendelse af, at »en Sjæl er altid ene«. Ensomheden, længslen og håbløsheden »hulker« i *Einar Elkær* »som Basen til de vilde Fanfarer«.

Såvidt psykologien, men Nielsen vil også forskafe sig »et klart Indtryk af Kunsten i *Einar Elkær*«. Stilen, altså. Bogen er »saa overdaadig rig paa nye, geniale, bitre og trodsige Enkeltheder«, men byder ikke på »en lignende anspændt, aldrig bristende Kunstnydelse som *Niels Lyhne*«, hvis sætninger er »som tunge Kæder, hvert Led af lødigt Guld«. Og videre: »*Niels Lyhne* ejer en beregnet Skønhed, der vover sig til Grænserne af Skruethed og Overlæsselse. Dens Skønhed har ikke de lige, strenge Linier. Det er Bølgelinien, der er den fremherskende, afmaalt med en sikker Takt efter Rytmiikkens strængeste Love. Billederne er ikke nærliggende – de er søgte, men søgte med en Smag, der lader dem sige nøjagtigt det, de skal.« Johannes V. Jensen kerer sig mindre om elaboreringen af sine billeder, han vælger mindre kritisk mellem virkelighedsindtrykkene og de litterære reminiscenser i sin lykkepose, »ligefor af sin Erfarings Skatte«, og det giver ofte billederne »en bedaarende Friskhed«. »De lader En opleve det, de illustrerer, medens Jacobsens Billeder ofte har noget konstrueret, der først og fremmest lader dem tale til Tanken.« Hvad angår skildringen af sjælelige fænomener, formår Jensen »at fange det flygtige Nu, da Følelsen viser sig i hele sin Udstrækning«. Han har også sans for

naturen, men optagetheden af sjælelivet blokerer dog for en skildring som den, Jacobsen giver af foråret i Clarens.¹¹

Hjulet

Allerede i Viborg-årene faldt Johannes V. Jensen over den engelsk-indiske forfatter og journalist Rudyard Kipling, som han siden oversatte og i 1912 skrev en lille bog om. Således skildrer han sin indvielse: »Hvor var det veltalende Tungsind? Hvor Udstillingen af sære Sjæles Trældom, og hvor den bitre Samfundsanklage, i sangbar Prosa? Det var jo simpelthen nogle kraftige frie Mandfolk man var kommen paa Hovedet ind imellem, just som de tillod sig en Livsytring uden Rytme, Folk man aldeles ikke kendte, hverken fra sin J. P. Jacobsen eller sin Zola ... / For det var Englændere.«¹²

Hjulet fremkom som føljeton i *Politiken*, begyndende den dag, da Henrik Cavling lod avisen overgå til »det nye format«. I Jensens følgebrev hed det: »Det, jeg vil have frem, er Skildringen af en Mand, der bliver lykkelig ved Kamp, ikke alene fordi han holder af at slaas, men fordi han sejrer. Vore Helte her i Danmark »gik altid til Grunde«; det har ikke været muligt indenfor Literaturen at rejse Billedet af den, for hvem Tilværelsen lykkes. Det har været enten Adam Homoer, der frækt forekom som Rangspersoner, eller Niels Lyhner, der trak sig stumt tilbage og døde. Vor Historie har gjort det svært at skildre forhaabningsfulde Folk.«¹³ Frederik Paludan-Müller lader jo i versromanen *Adam Homo* (1841-48) titelpersonen ende som gehejmeråd, baron og teaterdirektør – med svære skader på sjælen, mens J. P. Jacobsen i *Niels Lyhne* lader titelpersonen miste tilværelsens mening og til sidst i vildelse insistere på at »dø staaende«. Sønnerne af de slagne fra 1864 var jo ikke Johannes V. Jensens kop te. I *Hjulet* kommer Lee i triumferende besiddelse af sig selv og »staar og bliver staaende«.¹⁴ Fik danskerne end en amerikansk helt, så var han dog af nordisk afstamning, efterkommer af de folk, der var rejst ud for at afstedkomme en gotisk renæssance. Men jo også en i begyndelsen lovende digter, der ender med at kaste æstetikken på porten som

intet andet end »en Sygdom i Sansen for Virkeligheden«. ¹⁵

Rimestads statusopgørelse 1906

Kritikeren Christian Rimestads *Digtere i Forhør* fra 1906 søgte bl.a. svar på spørgsmålet, om Danmark »for Tiden har en Digter af en saadan nyskabende Sprogeevne som de store Døde: Kierkegaard og J. P. Jacobsen«. Mange kollegiale udsagn pegede på Johannes V. Jensen. ¹⁶ Hos ham »gror Sproget op af sin Urgrund med Naturens egen Spontanitet«, noterede den lydhøre Herman Bang, han er »en Digter, som vi ikke noksom kan prise for det Mod og den Energi, hvormed han, øsende af Sprogets dybe og ubrugte Brønde, søgende ind til selve Kilderne, med den prægtigste Sans for Farvernes og Klangenes Harmoni, virkelig skaber en ny og brændende Stil.«

Om sproget og stilen specielt i Himmerlandshistorierne er tilkendegivelserne få, men Sophus Claussen fremdrager dog »Cirkushistorien«, altså »Wombwell«, hvor Jensen når »en Virkning, som Herman Bang tidligere, med helt andre Midler, har været ganske ene om at opnaa«.

Som spørgsmålet er stillet, falder det naturligt, at man sammenligner Jensen med Jacobsen. Peter Nansen vejer dem op mod hinanden, hvad angår »nyskabende Sprogeevne«. Gustav Wied tillægger Jensen »en anden Friskhed og Naturlighed end J. P. Jacobsen, der efter min Mening var genialt affekteret«. Sven Lange anfører: »Vort største Sprogtalent er ubetinget Johannes V. Jensen. Jeg tror, at han i umiddelbar Sproggenialitet overgaar J. P. Jacobsen. Jacobsen arbejdede saa bevidst med sit Sprog, men Jensen skriver sikkert meget mere paa Intuition.«

Og hos Helge Rode udfoldes sammenligningen: »De spørger, om vi har en Prosastilist, som fuldt kan maale sig med Jacobsen. Det ligger da nært at nævne Johannes V. Jensen, fordi de begge er fænomenale og forbavsende Sprogkunstnere. Jeg betragter Jacobsen som en Digter af en vidunderlig Finhed. Men han opfandt det ord: langelig. Det er betegnende. Der var stundom noget vel langeligt ved hans Stil. Der er i Jensens Sprog en Friskhed, en Blæst. Hans Stil har den Ejendommelighed,

at den er paa engang i særlig Grad jævn og i særlig Grad glimrende.«¹⁷ Rode forblev en stor beundrer af Johannes V. Jensen også under 1920'ernes livsanskuelsesdebat, hvor han til gengæld udsatte den hos Darwin funderede biologisme for en sønderlemmende kritik.

Også Johannes Jørgensen, Viggo Stuckenberg og Karl Larsen krediterer Jensen for sprogevn, den rigeste vi ejer, men uden at sammenligne. Kai Hoffmann afstår fra det: »(...) men angive hans Maal, afgøre, om han er større eller mindre end hans Antipode J. P. Jacobsen, det kan jeg ikke indlade mig paa. Jacobsen føler jeg for langt borte fra mig, Johs. Jensen har jeg for nær paa Livet.« Agnes Henningsen er på samme linje: »Vi kan vist alle finde [Jacobsens] Form lidt kunstig og lidt langt udtrukken (Johannes V. Jensen skriver unægtelig en Stil, der passer mig bedre!).« Otto Rung bemærker endelig i en længere udredning, at »der trængtes til Sprængstof i et Sprog, der gennem tyve Aar siden J. P. Jacobsen er blødagtiggjort«.

Rimestad interviewede naturligvis også Johannes V. Jensen, der bl.a. erklærede: »Jacobsen har i de senere Aar været mig en Gru. Han har virket til det gode ved at berige Sproget med Dialekter. Men af Jacobsen er kun Sproget tilbage, Poesien er borte. *At beskæftige sig direkte med sit Sprog er det samme som at se en Rude i Stedet for at se igennem den.* Vi kan ikke se gennem Jacobsens Rude.«¹⁸ Altså en afstandtagen fra æsteticismen, ornamenteringen.

Ludvig Holstein bidrog ikke til Rimestads bog, men skrev langt senere, til 60-års fødselsdagen i 1933, en fortrinlig kronik, »Om Sproget i Johs. V. Jensens Bøger«, hvori det bl.a. hedder: »Johs. V. Jensens Sprog er Resultatet af et til Fuldkommenhed fungerende Samarbejde mellem Fantasi, Sind og Sansning«.¹⁹

Frie vers og sangbare

Under titlen *Om Sproget og Undervisningen* samlede Johannes V. Jensen i 1942 nogle artikler, bl.a. »Vers og Oplæsning«, hvori han sammenfatter sit syn på Jacobsen. Flere fremtrædende forfattere lagde sidst i 1800-tallet

verssskrivningen til side, bemærker han. »J.P. Jacobsen derimod vedligeholdte, naturalistiske Mønstre til Trods, en sparsom, privat og sær, fjern Form for bunden Stil. Men ellers havde Prosaen sejret. (...) Den tynde Romantiks Maner løb ud i et ulideligt lyrisk Lirumlarum, som med Rette en Tid lang gjorde selve Begrebet Lyrik ringeagtet. Her udøvede J. P. Jacobsen med sine faa kræsne Digte en vidtrækkende Indflydelse. For at undgaa den udvaskede Lyrisme indførte han en ny Sprogbrug, der valgte længe prøvede Udtryk, i Stedet for det gangbare og intetsigende. Sproget gik for hans Vedkommende gennem to Etaper, fra den ordinære, vragede Glose til den sjældne og søgte. Bestræbelsen tyngede hans Prosa, som paa en Eftertid, især i hans sidste Arbejder, kun virker søgt, uforløste Spasmer i Sproget.«

Johs. V. Jensen fortsætter: »Helt vilde han have naaet sin Hensigt hvis han havde ladet Sproget gaa gennem tre Etaper, ved først at vrage det ordinære Udtryk, til Fordel for det søgte, for saa efter ogsaa at have kasseret det at være endt ved det simple. (...) Den Fornylse J. P. Jacobsen tilførte Poesien i sin Versbehandling var rettet mod det rytmiske Trav og den efterhængte Klingklang for Enden af hver Line, der karakteriserede Versebygning før ham, han naaede det gennem en uregelmæssig, overraskende Form, men naturligvis først og fremmest ved et nyt betydeligt Tankeindhold. Selv enkelte Digte han har skrevet i et regelret Metrum, egnet for Sang, er fri for den tomme Uniformering der før havde hængt ved saa megen traditionel Versekunst.«

Et andet kapitel i bogen, »Danskundervisningen i Skolerne«, skrevet i 1934, er for litteraturens vedkommende en harsk omgang. Meget kunne gerne skrotes. Holberg og Oehlenschläger er næringsrige, men derefter kommer »en mere og mere marvløs Epigonlitteratur, indtil nye Impulser mod Aarhundredets Slutning samler sig omkring J. P. Jacobsens Navn«. Enkelte gode lærere vil nok finde ud af at nuancere og variere og inddrage verdenslitteratur og i øvrigt tilgodese fagets vigtigere sprogside.²⁰

Johannes V. Jensen skrev sjældent om sin verskunst, vel fordi han ikke mente, at der var mere at sige om den, end den så at sige selv sagde. I

selvbiografien til Svenska Akademien pointerer han: »Essensen af mit Forfatterskab foreligger i mine samlede Digte, som man gerne maa opfatte som en Reaktion mod Tidens Baudelaire-forgiftede Maner og poesiforgyldte Stil, en Tilbagevenden for mit Vedkommende til det simple Sprog, i bunden Stil, handlende om sunde Ting.«

Sent i sin liv, i april 1948, holdt Johannes V. Jensen imidlertid et radioforedrag om dansk digtekunst. Hvormed han tydeligvis mente poesien, versdigtningen i bunden form, »Literaturens fineste Blomst, en sproglig, intellektuel Form for Musik, som Prosaen ikke ejer«. I foredraget trækker han hastigt linjen fra folkeviser til romantik op. Udgangspunktet er overalt den sungne strofe, med en nedslidning dog, hvad angår »Begrebsverdenen«, indtil det naturalistiske gennembrud. »Det kom som en Reaktion mod den romantiske Reflekspoesi, pointeret af J. P. Jacobsen og hans Følgere, Bestræbelsen efter det søgte Udtryk og Opløsningen af Versets Teknik. Man brød med de metriske Former, enten helt, til Fordel for frie Rytmer, som J.P. Jacobsens revolutionerende, en Gang højt besungne Tankedigte, eller man tillod sig en vilkaarlig, uregelmæssig Versebygning, mere slentrende og konverserende end egentlig sangbar.«²¹

Reaktionen mod denne reaktion, tilbageturen fra formløsheden til sangbarheden, kom med Jeppe Aakjær og Thøger Larsen. Jensen nævner her ikke sig selv, men i 2008 fremkom en seminarpublikation, hvis titel *Tre jyske tenorer* rådede bod på forglemmelsen. Komponisten Knudåge Riisager har dog bemærket, at det har sine udfordringer at sætte Jensens strofer i musik.²²

Johannes V. Jensen havde som bekendt selv, i *Digte* (1906), skrevet frie vers, endda ladet tre Walt Whitman-oversættelser indgå i samlingen. Det nævner han knap nok siden, dog i 1919, da han lod oversættelserne indgå i det udvalg af amerikanerens digte, som han redigerede sammen med Otto Gelsted, omtrent samtidig med, at han selv tog Oehlenschläger i hånden og vendte sig mod de klassiske vers.²³ Christian Rimestad nævner i øvrigt i en anmeldelse af 1926-digtsamlingen *Verdens Lys*, at

»Jacobsens berømte Arabesker skrevet i helt frie Vers *har* Verserytme«, modsat Jensens prosalyrik i 1906-samlingen.²⁴

Senere udsagn

I 1920-bogen om Johannes Larsen sammenlignes han overraskende med Jacobsen. »Som Kunstnertype i forfinet Forstand leder han Tanken hen paa J. P. Jacobsen, hvis Slægtserfaring ogsaa ved Spaltning bliver til indre Oplevelse; denne Naturhistoriker, Planteven og Digter indtager fra Karakterens Side en meget høj Stilling i den almindelige Bevidsthed, dansk Naturel har faaet en af sine smukkeste Udfoldelser hos ham; men hans Særhed, det dybt Angrebne hos ham, der dog ikke var Veghed, men som helt og holdent skyldtes hans svigtende Helbred, falder udenfor Sammenligningen. Et Blik paa Portrætter af begge viser en betydelig Lighed, ikke blot Hovedets Bygning, men hele Staturen. Hvis man kunde tænke sig J. P. Jacobsen ikke syg kan man gennem Sammenligning med Johannes Larsen danne sig en Forestilling om hvad han som robust levedygtig Mand kunde have drevet det til – han kunde have levet nær op ad vor Tid og sagt Besked paa adskillige Punkter, hvor der trængtes til det! »Dette som optakt til udredningern af, »hvilken Besked Johannes Larsen giver med sin tavse Kunst«. ²⁵

I 1932-artiklen »Goethes Stadier«, Johannes V. Jensens vigtigste forsøg til en karakteristik af det tyske forbillede, pointerer han indledningsvis, at det har været så som så med Goethe-indflydelse i Norden, kun Oehlenschläger var en ægte Goetheaner, litterært, ikke hvad angår »Forholdet til Naturen«. Alene J. P. Jacobsen fastholdt »en kunstnerisk Balance, lige Parter af Formdrift i Sproget, og naturhistorisk Besjæling« à la Goethe. Det meste er ellers gået op i Kierkegaards »forvoksede, artistbetonede psykologiske Kvalm, en Teologs Lidelser.«²⁶

Personregistret i Lars Handestens Johannes V. Jensen-biografi (2000) leder til nogle registreringer af Jacobsen-efterklange i det tidligste forfatterskab, som man ikke finder andetsteds, således allerede i de fire såkaldte korsfarerdigte, hvormed Jensen i januar 1894 debuterede i

tidsskriftet *Journalen*. De viser dog også »en vilje til at bryde ud af den dådløse drømme- og stemningsverden, som især Jacobsen hengav sig til med en romanhelt som Niels Lyhne og i de lyriske arabesker, hvor alting går i sig selv«.

Et ekko hører Handesten også i »Gregers de Witte«, tilløbet til en historisk roman, som fremkom i *Tilskueren* 1897, samt i »Oktobernat«, den første af Himmerlandshistorierne, som fremkom i *Illustreret Tidende* samme år, angiveligt en reformulering af Jacobsens spørgsmål fra Michelangelo-arabesken: »Hvorfor leve, naar vi dog skal dø.« Det nævnes selvfølgelig også, at *Einar Elkær* overtager stafetten fra Darwin, og at *Kongens Fald* indskriver sig i den fantasteritradition, som Hans Egede Schacks *Phantasterne* grundlagde, og som *Niels Lyhne* videreførte (”bedre end Jacobsens antihelt går det ikke Jensens«). I omtalen af *Digte* (1906) bemærkes, at det nye i samlingen ikke var, »at adskillige af de bedste og mest markante [digte] er skrevet i frie rytmer«, for det havde man jo set før, ikke blot hos Jacobsen – det nye ved prosadigtene var »den forbilligede klarhed« i formuleringen af »den moderne mands splittelse og eksistentielle problemer«. ²⁷

Jensens tyske reception

Som bekendt havde den nordiske prosalitteratur i årtierne mellem det moderne gennembrud og den nazistiske magtovertagelse gode dage på det tysksprogede bogmarked, således som det for Johannes V. Jensens vedkommende er bredt og grundigt dokumenteret af østrigske Monica Wenusch. Jensen kom i forbindelse med forlæggeren Samuel Fischer i Berlin i 1908. Men allerede i 1901 havde Knut Hamsun gjort konkurrenten Albert Langen i München opmærksom på sin på det tidspunkt nye ven: »Jeg har atter en fin og original dansk Digter at bede Dem tænke paa: *Johannes V. Jensen*. Spørg Bjørnson om ham. Siden J. P. Jacobsens Dage den største Sprogfornyer i Danmark.« ²⁸

Wenusch bemærker, at Jensens tidlige romaner matchede det tyske markeds interesse for dekadencilitteratur. Og da Jacobsen i Tyskland blev opfattet snarere som »anæmiskdekadent måneskinsdigter«

– karakteristikken skyldes Jørn Erslev Andersen – end som naturalist, var der en god grund til, at anmelderne ofte sammenlignede dem.

I en 1908-artikel om Himmerlandshistorierne sideordnede Heinrich Goebel dem endda som stilkunstnere og sprogfornyere, samtidig med, at han krediterede Jensen for hans reaktion mod »den vege, drømmeriske kunst i den danske litteratur«. Kollegaen Max Messer fandt, at den fra Jacobsen nedarvede følsomhed, den »subtile, sensitive sarthed«, hos Jensen får tilført kraft og fylde. Det fra Jacobsen kendte billede af de store bøgeskovs land blev hos Jensen rent af »rystet«. Wenusch mener at kunne konkludere, at Jensen betegnede »et kvantespring ikke blot hvad angår det tyske udefrabillede af dansk litteratur, men også inden for selve den tyske litteratur, idet han personificerer en litterær videreudvikling i almindelighed og i direkte kontrast til tidligere, hvor danske forfattere som J. P. Jacobsen repræsenterede en vis sentimentalitet«.²⁹

Noter

JM + nr. henviser til Frits Johansen og Aage Marcus, *Johannes V. Jensen. En Bibliografi*, bind 1-2, 1933-51.

- 1 »Biografiske Data og Værkkarakteristikker«, brochure (8 sider) fra Gyldendals Forlag, 1929 (JM 818, fejlplaceret mellem avisartikler fra februar 1930); optrykt i *Ord og Virkelighed*, bind 3, 2014, s. 146-52.
- 2 Jf. Aage Jørgensen, Johannes V. Jensen (Litteratur 1944). ».. digter nok og efterhånden også menneske nok ...«, i *Nabo til Nobel. Historien om tretten danske Nobelpriser*, 2001, s. 172-99 og 515-19.
- 3 Citeret efter Aage Jørgensen, *Tilblivelsens digter. Nedslag i Johannes V. Jensens forfatterskab*, 2013, s. 258. Slutformuleringen refererer til Alfred Nobels testamentariske bestemmelse om, at litteraturprisen skal gives til den, der har præsteret det ypperste »i idealisk retning«.
- 4 »Selvbiografi«, *Gyldendals Julebog 1951*, 1950, s. 21-22.
- 5 Sven Hakon Rossel, »Charles Darwin i dansk litteratur med særlig henblik på Johannes V. Jensens forfatterskab«, *Folia Scandinavica Posnaniensia*, 19, 2016, s. 183-99. Artiklen pointerer indledningsvis, at Darwins tanker blev diskuteret i danske fagkredse allerede fra 1860'ernes begyndelse, mens Jacobsens oversættelser og introduktionsartikler jo først fremkom i 1870'erne. Jensens darwinisme omtales s. 190-97.
- 6 Jf. Aage Jørgensen, »Johannes V. Jensens valgslægtskaber«, i *Den Store Jensen og andre præciseringer*, 2017, s. 9-129 (om Goethe s. 9-13, om Darwin s. 23-27). Undervejs er en artikel om bl.a. lamarckismens rolle i de »naturvidenskabelige« skrifter (»Johannes V. Jensen og Herluf Winge«, Nordica, bind 38, 2021).
- 7 *Introduktion til vor Tidsalder*, 1915, s. 167.
- 8 Ikke desto mindre blev de genudsendt i 1967 og 1972, samt i 2000 og 2001.
- 9 Oluf Friis, *Den unge Johannes V. Jensen 1873-1902*, bind 1, 1974, s. 209-52 (med noter s. 299-301). Citaterne i det følgende er fra s. 232, 250 og 252. – Det italienske låneord »saltomortale« betyder egentlig »dødspring«.
- 10 Harald Nielsen, »Kritisk Skitse. (Einar Elkær)«, *Vagten*, bind 1, 1899-1900, s. 506-17, med optryk i *Moderne Litteratur. Kritiske Skitser*, 1904, s. 1-23, o.fl. steder, senest i *Jordens Elsker. Synspunkter på Johannes V. Jensen*, 1989, s. 9-21, hvorfra der citeres.
- 11 Litterær indflydelse også fra Knut Hamsun foreligger i *Einar Elkær*, mest udtalt i de par kapitler, hvor titelpersonen jagter borgerkvinden Ingeborg i gaderne på samme vis, som hovedpersonen i *Sult* (1890) agerer. I »Menneskeøglen« (Hjemmets Noveller, juni 1906, s. 387-92; JM 197) er jeget en sultekunstner i sin nydelses vold. »Min Ven Knut Hamsun har skildret dette meget bedre end jeg kan gøre det i sin skønne Bog *Sult*. Han havde mere at hunge med end jeg.« Således står der i selve teksten, som blev optrykt i *Myter og Jagter*, 1907, s. 41-60, med titlen »Kondignogen«.
- 12 *Rudyard Kipling*, 1912, s. 13.
- 13 »Brev til Politiken om »Hjulet«, *Politiken* 26. februar 1905 (JM 166), optrykt i *Ord og virkelighed*, bind 1, 2014, s. 139-40. Redaktionelt anføres, at begyndelsen til det ny format sker »med en moderne verdensomfattende Sensations-Roman af Johannes V. Jensen: *Hjulet*«. Romanen fremkom i bladet 16. maj-20. september 1905 og i bogform samme år (JM 169). – *Hjulet* og forgængeren *Madame D'Ora* (1904) omtales ofte som Johannes V. Jensens Amerika-romaner. D'Ora-titlen er blevet opfattet som en hilsen til den Madame Odéro, som Niels Lyhne under rejsen sydpå betages af.
- 14 Smst., s. 140.
- 15 Jf. Flemming Lundgreen-Nielsen, »Niels Lyhnes vanskelige død«, *Danske Studier*, 2005, s. 200-04.
- 16 Christian Rimestad, *Digtere i Forhør. Interviews og Breve*, 1906. Jf. »Kollegiale udsagn om Johannes V. Jensen i *Digtere i Forhør*, 1906«, *Rotunden*, nr. 20, 2004, s. 51-59.

- 17 Ordet »langelig« forekommer et par steder i *Niels Lyhne*. Bartholine får kort før sin død sin skønhedslængsel stillet af solnedgangen »bag Savoyens langeligt skraanende Højder« (DSL-udgaven 2008, s. 82), og Erik Restrup fantaserer om »Parmegianinos slanklemmede Kvinder med de lange-lige Halse« (s. 106). I *Fru Marie Grubbe* oplever titelpersonen i Nürnberg månen løfte sig »op over de fjerne, brune Højes langeligt rundede Liniers Drag« (DSL-udgaven 2003, s. 161).
- 18 *Digtere i Forhør*, s. 44-46, optrykt i *Rotunden*, nr. 20, s. 44-45; oprindelig trykt i *Adresse-Avisen* 4. oktober 1905. Med »dialekt« mener Jensen formentlig »særsprog«.
- 19 »Om Sproget i Johannes V. Jensens Bøger«, *Politiken* 20. januar 1933, optrykt i *Ludvig Holstein. Et Minde*, 1943, s. 73-91, og *Jordens Elsker*, s. 43-49.
- 20 Smst. s. 29-42; oprindelig trykt i *Dansklærerforeningen 1885-1935. Et Jubileumsskrift*, 1936, s. 31-34 (JM 1062), med tilføjelse fra *Politiken* 5. oktober 1936 (JM 1069); citat fra s. 39.
- 21 »Om dansk Digtekunst«, *Politiken* 20. april 1948 (JM 1309), optrykt i *Gyldendals Julebog 1951*, 1950, s. 25-35, og *Ungt er endnu Ordet*, 1958, s. 15-25.
- 22 Knudåge Riisager, »Musiken«, i *Johannes V. Jensen. 1873 - 20. Januar - 1943*, 1943, s. 169-72, hvor det bl.a. hedder: »Denne karske lyrik, der ligesom springer ud af sindets levende bevægelse, er rytmisk og klangligt bestemt og føder så at sige af egen drift sin særegne tone. [Dog er han] en af de digtere, som det er aller vanskeligst at sætte i musik, fordi hans sproglige fornemmelse er af en så yderlig ren og differentieret art, at han bestandigt bryder den symmetriske betoning for at give ordene liv og rytmisk spil. Hans digtning er et eksempel på den subtile verskunst der selv er til den grad musik, at musikalsk iklædning let forflygtiger versets ordmusik, dets klanglige poesi og dets rytmiske skælven.«
- 23 »Whitmans Apoteose«, optrykt i *Aandens Spor*, 1962, s. 243-47 (JM 552). Jf. Anders Ehlers Dam, »En syntese af annonce og bibel«, i *I Nuets Spejl*, 2008, spec. s. 203-06.
- 24 Christian Rimestad, i *Holbæk Amts Social-Demokrat* 7. oktober 1926.
- 25 *Johannes Larsen og hans Billeder*, 1920, 2. udgave, 1947, s. 39. Otto Gelsted påduttede i en omtale af bogen Johannes V. Jensen inspiration fra den naturalistiske litteratur og malerkunst, hvilket han afviste: »Kongens Fald« har ikke med Flaubert at gøre, ikke en Gang med J. P. Jacobsen, den stammer ned fra Hamsun og Folkevisen. Kipling og Whitman har jeg beundret, men ikke efterlignet.« (Brev af 7. februar 1921.)
- 26 »Goethes Stadier«, *Politiken* 29. februar 1932 (JM 923), optrykt i og citeret efter *Aandens Spor*, 1962, s. 234-38.
- 27 Jf. Lars Handesten, *Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab*, 2000, s. 21, 37, 39, 48, 57, 114 og 166. Handesten har også skrevet Johannes V. Jensen-kapitlet i *Dansk litteraturs historie*, bind 3: 1870-1920, 2009, s. 655-87.
- 28 *Knut Hamsuns brev*, bind 2, Oslo 1995, s. 180f.
- 29 Monica Wenusch, ... *ich bin eben dabei, mir Johannes V. Jensen zu entdecken ...*«. *Die Rezeption von Johannes V. Jensen im deutschen Sprachraum*, Wien 2016, 331 s. (Wiener Studien zur Skandinavistik, 23.) Se især s. 108f og 125. Jf. Jonas Rosendahl, »Et spring ud af et billede. Symbolisme og modernisme som adskilte spor i J. P. Jacobsens forfatterskab«, *Spring*, bind 46, 2020, spec. s. 135, hvor Erslev Andersen citeres.

J. P. Jacobsen Selskabet

J. P. Jacobsen Selskabet blev stiftet i 1958 for at redde digterens fødehjem i Thisted fra nedrivning. Huset blev året efter restaureret og rummer i dag Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune. J. P. Jacobsen Selskabets formål er at medvirke til at bevare og fremme interessen for J. P. Jacobsens litteratur og liv, samt værne om Jacobsen-minder.

Gennem årene har Selskabet bidraget til at udgive publikationer om Jacobsen, arrangere foredrag, studiekredse og koncerter. Selskabet samarbejder med Institut for Kommunikation og Kultur ved Aarhus Universitet om udgivelse af skriftserien, »Jacobseniana. Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet«. Skriftserien udkom første gang i 2006 og udsendes gratis til Selskabets medlemmer.

J. P. Jacobsen Selskabet har fysisk hjemsted på Thisted Museum, Jernbanegade i Thisted. Museet og Selskabet har et tæt og godt samarbejde. Museet rummer en mindestue for Jacobsen og formidler på fornem vis viden om hans liv og baggrund.

Når nu ikke pandemien griber forstyrrende ind, så afholder J. P. Jacobsen Selskabet hvert år generalforsamling på forfatterens fødselsdag, d. 7. april, og i tilknytning hertil holdes et offentligt foredrag. Et medlemskab koster 200 kr. om året.

Indmeldelse i Selskabet kan ske ved henvendelse til **Thisted Museum** tlf. **9792 0577** (mandag-fredag kl. 8-16). Eller pr. e-mail til butik@museumthy.dk

J. P. Jacobsen Selskabets syv bestyrelsesmedlemmer er følgende:

Svend Sørensen (formand), tidl. museumsinspektør,
tlf. 9792 0577, e-mail: svend@museumthy.dk

Jytte Nielsen (kasserer), museumsleder,
tlf. 9792 0577, e-mail: jytte@museumthy.dk

Knud Sørensen, forfatter,
tlf. 9772 5085, e-mail: knudsoerensen@dlgpost.dk

Ib Nord Nielsen, tidl. klitplantør,
tlf. 4057 9323, e-mail: ib.nord.nielsen@gmail.com

Poul Bangsgaard, tidl. højskoleforstander, forfatter, foredragsholder,
tlf. 2018 4834, e-mail: bangsgaard@pc.dk

Jørn Erslev Andersen, lektor, lic.phil.
tlf. 4023 8551, e-mail: joern.erslev@cc.au.dk

Else Bisgaard, lektor,
tlf. 9793 1120, e-mail: elsebi52@gmail.com

Indhold:

Forord

Else Bisgaard:

Klokken i Bergamo – og Pesten

Jørn Erslev Andersen:

Pandemiske sindsbilleder

Nils Torsten Serritzlew-Petersen:

En samlers bekendelser

Dean J. Guarnaschelli:

The Lady and the Dane: Lydia Baer,

Jens Peter Jacobsen and Transnational Culture

Thomas Wolsing:

En lille sansehave for J. P. Jacobsen.

Redesign af Thy-Mors HF og VUC's skolegård »Højen«

Else Bisgaard:

Liv og efterliv

Aage Jørgensen:

J. P. Jacobsen og Johannes V. Jensen

ISBN 978-87-88945-76-8